

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Michala Drahovzalová

Reflexe referenda a změny ústavy v Bělorusku roku 2004
v českém tisku

Reflection of the Referendum and Constitutional Change
in Belarus 2004 in the Czech Press

Praha 2012

PhDr. Marek Příhoda, Ph.D.

Děkuji PhDr. Marku Příhodovi, Ph.D. a PhDr. Stanislavu Tumisovi, M.A., Ph.D. za cenné rady a připomínky k formální i obsahové stránce mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. července 2012

.....

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá referendem a změnou ústavy v Bělorusku v roce 2004 a ohlasem těchto událostí na stránkách českého tisku. První část práce je teoretická; snaží se definovat podobu současného politického režimu Lukašenkova Běloruska. Druhá část práce chronologicky mapuje politický vývoj v zemi. Jedná se o období krátce před rozpadem Sovětského svazu, události let devadesátých a přelomu století, na něž navazuje diskutované referendum a změna ústavy. Třetí část práce přináší analýzu českého tisku – vybraných novin, společensko-politických časopisů a odborných periodik – s důrazem na jejich reakce na referendum a události související.

Klíčová slova

Bělorusko, A. Lukašenka, politika, prezident, volby, opozice, politický režim, autoritarismus, ústava, referendum, český tisk, analýza, informovanost, komentáře, rozhovory, manipulace, propaganda, protesty, lidská práva

Abstract

The bachelor thesis deals with the referendum and constitutional change in Belarus in 2004 and the response of these events in the Czech press. The first part is theoretical, trying to define the form of the current political regime of Lukashenka's Belarus. The second part chronologically charts the political development in the country. This chapter covers the period shortly before the collapse of the Soviet Union, the events of the nineties and the turn of the century followed by the discussed referendum and constitutional change. The third part provides an analysis of the Czech press - selected newspapers, socio-political magazines and professional journals - with an emphasis on their response to the referendum and related events.

Keywords

Belarus, A. Lukashenka, politics, president, elections, opposition, political regime, authoritarianism, constitution, referendum, Czech press, analysis, information, commentaries, interviews, manipulation, propaganda, protests, human rights

OBSAH

Úvod	6
1. Teoretické vymezení politického režimu Běloruska	10
2. Na cestě k autoritářství – politický vývoj Běloruska	12
2.1 Bělorusko před rozpadem Sovětského svazu.....	12
2.2 Běloruská parlamentní republika v letech 1991-1994	15
2.3 Konsolidace moci Alaksandra Lukašenky a nastolení autoritativního režimu.....	19
2.4 Vývoj politického systému Běloruska v letech 1996-1999	22
2.4.1 Alternativní prezidentské volby roku 1999	24
2.5 Vzdalování se demokracii v letech 2000-2004	27
2.5.1 Parlamentní volby a referendum roku 2004.....	30
3. Reflexe běloruského referenda konaného v roce 2004 v českém tisku	34
3.1 Informovanost čtenářů na stránkách denního tisku	34
3.1.1 Základní informace	34
3.1.2 Reflexe následujících událostí	37
3.1.3 Zahraniční ohlasy na referendum publikované v českém tisku	38
3.1.4 Ohlasy na referendum v České republice na stránkách tisku.....	40
3.2 Komentáře, příspěvky, rozhovory	42
3.2.1 Deníky	42
3.2.2 Společensko-politické časopisy.....	45
3.2.3 Odborná periodika.....	50
Závěr	52
Použité zdroje	55

Úvod

Bakalářská práce se primárně zabývá referendem a změnou ústavy v Bělorusku v roce 2004 a jejím ohlasem na stránkách českých periodik. Analýze tisku předchází část chronologicky mapující politický vývoj v zemi. Pozornost je věnována období krátce před rozpadem Sovětského svazu, událostem let devadesátých a přelomu století, na něž navazuje diskutované referendum. Stručně se zastavíme rovněž u teoretického vymezení politického režimu Běloruska. Těžiště práce leží v napjatém politickém období, jež 17. října 2004 vyvrcholilo uspořádáním referenda o zrušení zákazu výkonu prezidentské funkce po více než dvě volební období v řadě. Jedná se o jeden z klíčových momentů, který můžeme označit za zcela zásadní pro další vnitropolitické i zahraniční směřování Běloruska. Prezidentu Alaksandru Lukašenkovi se podařilo pochybným způsobem prosadit změnu ústavy, jež pro něj znamenala možnost potřetí kandidovat do funkce hlavy státu a výrazně tak přispěla ke konsolidaci moci dosavadního prezidenta. Lukašenka svůj post znovu obhájil, čímž zmařil veškeré naděje na společenské změny, demokratizaci a přiblížení Běloruska evropským integračním strukturám. Bělorusko stále zůstává posledním „ostrůvkem nesvobody“ v Evropě, do značné míry uzavřeno okolním vlivům a věrné dosavadní politické linii autoritativní hlavy státu, dominující celému politickému systému.

Cílem bakalářské práce je v první rovině shrnout a zmapovat historický a politický vývoj Běloruska v období od konce 80. let minulého století do uskutečnění referenda. Ve druhé rovině odpovědět na otázku, jak vnímal český tisk a vybraná periodika fenomén Běloruska a prohloubení jeho nedemokratického vývoje ústavní změnou v roce 2004, zda se referendem a událostmi souvisejícími zabýval, jak je uchopil, na co kladl největší důraz a do jaké míry celou situaci hodnotil. V rámci textové analýzy se zaměříme na převažující témata a mediální obraz prezidenta A. Lukašenky jakožto ústředního aktéra probíhajících změn.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, dále členěných na podkapitoly. První část je teoretická a snaží se odhalit a definovat povahu běloruského politického režimu, který není jednoznačně zařaditelný. Odborníky bývá nejčastěji označován jako režim autoritativní, proto se na tento pojem blíže zaměříme za pomoci definic uznávaných politologů.

Druhá kapitola je deskriptivní a věnuje se významným událostem v rozmezí let 1988 až 2004, jež jsou chronologicky uspořádány. Nastíníme hlavní body historického vývoje s akcentem na parlamentní a prezidentské volby, referenda a ústavní změny. Právě tyto události se staly cílem časté manipulace ze strany státní moci a prostředkem k dosažení politických cílů, především centralizace a konsolidace moci prezidenta a jeho aparátu. Za

jeden z nejdůležitějších mezníků v tomto kontextu považujeme rok 1996, který byl zlomový z hlediska dovršení přechodu k autoritarismu. Bývá nazýván „státním převratem“. Stranou zájmu nezůstane ani formování opozičních uskupení a jejich chyby v souboji o moc s hlavou státu, nezřídka liknavý postoj veřejnosti k probíhajícím reformám či reakce mezinárodního společenství na nedemokratické směřování země a porušování lidských práv. Akcentovány jsou rovněž okolnosti, které umožnily Lukašenkovi koncentrovat a udržet moc ve svých rukou. Druhá kapitola je završena rokem 2004 s důrazem na parlamentní volby a referendum, účelově upravujícím ústavu ve prospěch další kandidatury prezidenta Lukašenky.

Třetí, stěžejní část práce analyzuje vybrané články, komentáře a příspěvky v českém tisku reflektující referendum a změnu ústavy v roce 2004. V rámci textové analýzy se zaměříme na reakce periodik bezprostředně po provedení lidového hlasování, tj. v následujících několika dnech; v menší míře na příspěvky věnující se této události s větším časovým odstupem či v rámci jiného spřízněného tématu. Třetí kapitola sestává ze dvou hlavních podkapitol. První z nich rozebírá základní informovanost českých čtenářů na stránkách denního tisku; druhá se zaměřuje na komentáře a rozhovory v denících, společensko-politických časopisech a odborných periodikách.

První podkapitola čerpá ze sledování čtyř nejvýznamnějších tuzemských deníků: Hospodářských novin, Lidových novin, Mladé fronty DNES a Práva. Jedná se o periodika, jež vycházela v daném období v největším nákladu. Pozornost je zaměřena na základní informace, které se čtenáři v souvislosti s referendem v Bělorusku mohli na stránkách novin dozvědět. Většinou se jedná o aktuální informace zpracované redaktory zahraničních rubrik, specializujícími se na daný region, doplněné o stručné shrnutí běloruského politického vývoje posledních let či údaje ze života kontroverzního prezidenta A. Lukašenky. Navazující část se snaží shrnout události, jež vyvolalo uskutečnění lidového hlasování a rovněž si našly místo na stránkách tisku. Máme na mysli zejména demonstrace a protesty v ulicích, zatýkání a potlačování lidských práv či vraždu běloruské novinářky Veraniky Čarkasavy. Průběh vyhlášení i provedení referenda vyvolal mnoho pochybností v řadách politiků v České republice i zahraničí. Ani tyto aspekty nezůstávají v práci opomenuty.

V rámci podkapitoly zaměřující se na komentáře a rozhovory analyzujeme příspěvky v časopisech Respekt, Reflex, Sedmá generace a Týden. V omezené míře se interview a komentáře redaktorů objevují také v denním tisku, zejména v Lidových a Hospodářských novinách. Zde se čtenáři mohli seznámit s úhlem pohledu a osobními postřehy Petrušky Šustrové či Petry Procházkové a načerpat další informace k tématu ze dvou podnětných rozhovorů Dimitrije Běloševského. Referendu se věnují také komentáře nezávislých

volebních pozorovatelů Lubora Kysučana a Petra Machálka, novináře Českého rozhlasu Daniela Rause, redaktora Zbyňka Petráčka či analytika Asociace pro mezinárodní otázky Václava Nekvapila. Ze sledovaných příspěvků tematicky poněkud vybočuje Natalie Sudliankova a její rozhovor s tehdejším poradcem ukrajinského prezidenta Viktora Juščenka Borisem Němcovem, jakož i článek Tomáše Vlacha popisující okolnosti smrti běloruské novinářky Veraniky Čarkasavy. Oba tyto příspěvky primárně nereflektují události bezprostředně související s referendem, ale tématu se rovněž dotýkají. Třetí kapitolu uzavře analýza článku politologa Lubomíra Gombose, který nabízí fundovaný pohled na situaci v Bělorusku spolu s vysvětlením všech okolností a možných důsledků pro další politický vývoj v zemi.

Použité zdroje můžeme rozdělit do tří základních oblastí, odpovídajících tematickému rozdělení kapitol. První kapitola práce čerpá z odborných politologických publikací tuzemských politologů Blanky Říkové, Michala Kubáta či Stanislava Balíka.

Druhá část, věnující se dané historické situaci, jejím kořenům a konsekvencím, využívá dostupné materiály v českém a anglickém jazyce, jež se zabývají problematikou Běloruska a jeho novodobým politickým vývojem. Obecný přehled o běloruské historii podávají například publikace jako *Dějiny Běloruska* od autorů Hienadze Sahanoviče a Zachara Šybieky či *Stručná historie států: Bělorusko* Miloše Řezníka. Co se týče podrobnějšího vhledu do politického vývoje, opíráme se hlavně o studii Vladislava Jandjuka *Bělorusko*, jež je součástí souhrnné politologické publikace *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Z materiálů psaných v anglickém jazyce vycházíme především z práce *The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus* britského autora Stewarta Parkera, který chronologicky popisuje osudy Běloruska od počátku minulého století do roku 2006. Pro zmapování počátku devadesátých let použijeme rovněž knihu *Belarus: At a Crossroads in History* amerického historika běloruského původu Jana Zaprudnika. Nepostradatelnou z hlediska získání informací a dat o referendu a parlamentních volbách v roce 2004 je publikace *Monitoring of Parliamentary Election and National Referendum in Belarus 2004*. Doplňující informace odborného politologického charakteru čerpáme ze studií Lubomíra Gombose *Vývoj politického systému v Bělorusku a Moldavsku v 90. letech 20. století a Běloruská cesta přeměn aneb jak se stabilizuje nedemokracie*. Opomenout nemůžeme rovněž příspěvky z odborného periodika *Mezinárodní politika*, jež se tematicky vztahují k nejdůležitějším politickým událostem v Bělorusku. Okrajově využíváme také například sborníky *The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election* či *Contemporary Belarus: between Democracy and Dictatorship*.

Při zpracování třetí kapitoly aplikujeme metodu textové analýzy. Za účelem získání materiálů bude prostudováno velké množství tiskovin, dostupných v Národní knihovně. V rámci textové analýzy provedeme kvantitativní rozbor deníků a časopisů ve sledovaném období, na něž naváže rozbor kvalitativní. Analyzovány jsou deníky Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladá fronta DNES a Právo, společensko-politické časopisy Respekt, Reflex, Týden a Sedmá generace a konečně rovněž odborná periodika Mezinárodní politika, Politologická revue a Revue politika. Materiály zkoumáme nejen v období popisovaných událostí, tj. v říjnu 2004, ale i v následujících dvou letech do prezidentských voleb v roce 2006. Největší množství zdrojů pochází z prvních dnů po uskutečnění referenda a parlamentních voleb. V delším časovém odstupu toto téma v tisku prakticky nenalzáme.

V bakalářské práci jsou jména a příjmení přepisována v jejich běloruské formě.

1. Teoretické vymezení politického režimu Běloruska

Běloruský politický režim bývá v médiích i odborných studiích označován jako autoritativní. Někteří autoři a novináři ve svých pracích a článcích neváhají akcentovat, že vykazuje i znaky režimu totalitního.¹ Vymezení a zařazení běloruské formy vládnutí není vzhledem k poměrně častým změnám ústavy jednoznačné, avšak termín autoritarismus se ve spojitosti s Běloruskem považuje za adekvátní.

Obecně lze říci, že autoritativní režimy představují svébytnou kategorii politického uspořádání. Svým charakterem a strukturou nespádají do kategorie totalitních ani demokratických režimů. Pojem autoritarismus vzešel ze slova autorita a tato skutečnost dala vzniknout řadě terminologických obtíží a nejasností. Politoložka Blanka Říchová zdůrazňuje, že „*pro studie věnované autoritativnímu režimu platí, že se jen těžko vyrovnávají s terminologií*“.² Při pokusu o nalezení odpovídající definice je třeba mít neustále na paměti, že autoritarismus a autorita jsou dvě naprosto rozdílné záležitosti, které nelze směřovat. Politolog Giovanni Sartori v této souvislosti varuje především před neuváženým užíváním pojmu autorita zatíženého pejorativním smyslem, který chápe jako neopodstatněný. Pro objasnění této dichotomie doplníme, že „*svoboda neuznávající autoritu není svobodou a autorita neuznávající svobodu je autoritarismem*“.³ I přes zmíněné lingvistické a terminologické nesnáze nacházíme v politologické obci řadu více či méně zdařilých snah o stanovení přesného a jasného vymezení této formy politické struktury. Pro příklad uveďme definice dvou významných politologů Giovanniho Sartoriho a Juana Josého Linze.

Sartori za autoritativní označuje režimy, které „*zneužívají autoritu a ponechávají minimální prostor svobodě*“.⁴ Klíčovým pojmem je autorita, tj. vedení, jež nepřipouští svobodu ani demokratickou politickou soutěž.

Jeden z nejvýznamnějších teoretiků novodobých nedemokratických režimů Juan José Linz charakterizuje autoritarismus jako „*politický systém s limitovaným politickým pluralismem, bez vybroušené a vedoucí ideologie, zato s typickou mentalitou, bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace (s výjimkou některých etap vývoje), ve kterém vůdce či výjimečně malá*

---

¹ Pojmy totalitarismus a autoritarismus se jeví jako problematické i vzhledem k typologii politického režimu Československa. Běžně bývá termínem totalita označováno celé, čtyři desítky let trvající, období komunistické nadvlády. Pokud ale aplikujeme teoretické poznatky politologů (zejména J. J. Linze) na toto období, zjistíme, že totalitní charakter vykazuje pouze období let 1948-1953. Další fáze odpovídá charakteristice posttotalitního autoritativního režimu.

² Říchová, Blanka. Přehled moderních politologických teorií. Praha 2000, s. 238.

³ Balík, Stanislav; Kubát, Michal. Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha 2004, s. 49.

⁴ Říchová, Blanka. Přehled moderních politologických teorií. Praha 2000, s. 238.

skupina uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic“.⁵

Na rozdíl od totalitních, ostatní typy nedemokratických režimů nedokáží vytvořit a prosadit jedinou oficiální ideologii podobnou náboženství, jež by prostoupila všechny sféry života společnosti a poskytla jim tak dostačující legitimitu. Oficiální ideologie sice dává vládci moc, ale jeho postavení do značné míry závisí na síle udržet si vydané pozice.

Bližší poznání daného nedemokratického politického systému navíc komplikuje fakt, že mnoho nedemokratických států formálně udržuje existenci institucí běžných v demokraciích, ale pouze jako zakrývací prvek. „*Takovýto utajený (skrytý) nedemokratický politický systém je nejčastější.*“⁶ O skutečné podstatě systému tak v některých případech více nevypovídá ani ústava těchto zemí, neboť to, co je v ní zakotveno, zdaleka nemusí odrážet reálný stav věcí. Těžko se tedy spokojit s pouhým tvrzením běloruské ústavy, že „*Republika Bělorusko je unitární demokratický sociální právní stát,*“ jak je uvedeno v Hlavě I.⁷

---

⁵ Balík, Stanislav; Kubát, Michal. Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha 2004, s. 50.

⁶ Kubát, Michal. Politické režimy – formy vlády. In: Úvod do studia politické vědy. Praha 2002, s. 215.

⁷ Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Мінск 2008, s. 48.

2. Na cestě k autoritářství – politický vývoj Běloruska

2.1 Bělorusko před rozpadem Sovětského svazu

Vývoj druhé poloviny osmdesátých let 20. století byl v Bělorusku poznamenán několika zásadními událostmi sociálně-politického a přírodně-technologického charakteru.⁸ Klíčovou roli v tomto období sehrál Michail Gorbačov, jenž změnil směřování politiky Sovětského svazu. Nový vůdce předložil smělou vizi transformace sovětské společnosti. Po nástupu do čela komunistické strany vystoupil s reformním programem perestrojky, který ovlivnil dění v celém regionu východní Evropy.

Gorbačovovy politické a ekonomické reformy způsobily značné rozčarování běloruského obyvatelstva. Zaznívaly pochybnosti o potřebě zachování Sovětského svazu. Za této situace se začaly formovat první zárodky opozice, jež byla zpočátku záležitostí intelektuálů a pro širokou veřejnost málo zajímavá. Významným podnětem pro posílení opozičních tendencí se staly dvě události konce osmdesátých let, které byly nahlíženy jako selhání komunistického sovětského režimu: černobylská jaderná havárie a odhalení masových hrobů obětí stalinských represí nedaleko Minsku o dva roky později.

Havárie ukrajinské atomové elektrárny v Černobylu 26. dubna 1986 patří k nejhorším událostem běloruských dějin. Dlouhé tři roky zakazovalo státní a stranické vedení v čele s Jafremem Sakalovem poskytnout obyvatelstvu pravdivé informace o míře radioaktivního zamoření a hranicích jeho rozptylu. Objevily se lživé informace o přípustnosti malých dávek radiace, čímž komunistické politbyro odsoudilo běloruský lid k radiační genocidě.⁹

Další šok přineslo běloruské veřejnosti odhalení hromadných hrobů obětí stalinského teroru v Kuropatech v roce 1988 pod vedením archeologa a pozdějšího významného opozičního politika Zianona Pazniaka.¹⁰ „V kuropatském lese bylo objeveno odhadem 30 tisíc těl obětí masových poprav z let 1937-1941, jejichž celkový počet Pazniak odhadoval na čtvrt milionu.“¹¹ Poznání skutečného rozsahu stalinských čistek obyvatelstvem nesmírně otřásl.

Reakcí na tyto tragické události bylo zesílení kritických hlasů ze strany opozice a části běloruského komunistického vedení provázené rostoucí nespokojeností obyvatelstva. Zde je nutné zdůraznit, že v Bělorusku se nikdy nezformovalo organizované a ukotvené opoziční hnutí. Jednalo se spíše o opozičně naladěné nepříliš početné skupinky či jednotlivce. V řadách

⁸ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 36.

⁹ Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 200-201.

¹⁰ Článek Z. Pazniaka a J. Šmyhalova otiskl týdeník *Literatura a umění*. Po jeho zveřejnění se zdvihla vlna nenávisli ke komunistickému režimu.

¹¹ Řezník, Miloš. Stručná historie států: Bělorusko. Praha 2003, s. 85.

vlastenecky smýšlející opozice se zprvu objevovala zejména mládež. Již v prvních měsících roku 1988 výrazně vzrostl počet národních mládežnických spolků v Bělorusku, což přineslo také zesílení protirežimních aktivit. Tyto spolky byly převážně protikomunisticky a silně nacionálně zaměřené, volaly po obrodě běloruského jazyka, zakládání běloruských škol a všeobecné úctě k běloruskému národu. I starší představitelé inteligence vyzývali k obraně běloruského jazyka a kultury. Všechny prvotní žádosti směřované do Moskvy však byly odmítnuty. Bělorusko čekala v následujících letech dlouhá a nelehká cesta k ozdravení společnosti a probuzení národní identity. Z. Pazniak v této souvislosti poznamenal, že „národní vědomí má v procesu státní konsolidace naprosto nezastupitelné místo“.¹²

Odhalení událostí v Kuropatech a výbuch jaderných reaktorů v Černobyli přiměl reformní intelektuály vyjít do ulic. V říjnu 1988 se na náměstí V. I. Lenina v centru Minsku sešlo několik stovek protestujících. Výsledkem těchto zesílených iniciativ bylo ustavení Běloruské lidové fronty (dále jen BLF),¹³ které znamenalo přelom v dosavadní činnosti opozice. K čelným představitelům či zakladatelům BLF náležel již zmiňovaný Pazniak či jeden z nejvýznamnějších běloruských novodobých spisovatelů Vasil Bykav. Ke stěžejním bodům činnosti BLF patřil program tzv. běloruského národního obrození. BLF byla od počátku existence konfrontována s nízkou podporou veřejnosti a úzkým okruhem stoupenců, primárně intelektuálů, i ostrými střety s vládnoucí komunistickou nomenklaturou. BLF si postupně získávala nezanedbatelný vliv, avšak masové podpory toto uskupení nikdy nedosáhlo.¹⁴ „Neschopnost získat pro BLF masovou podporu se stala příčinou jejích politických neúspěchů v 90. letech.“¹⁵

Řádné volby do Nejvyššího sovětu republiky konané v březnu 1990¹⁶ měly prověřit, jak si BLF skutečně stojí mezi běloruským lidem. Tyto volby, v nichž měli občané poprvé možnost zvolit alternativu, však skončily pro demokratické kandidáty neúspěchem. Na konečném výsledku se podepsala tvrdá diskreditační kampaň i nedostatečné finanční zdroje na předvolební propagaci. Prodemokratických zástupců neusedlo v zastupitelském orgánu

---

¹² Zaprudnik, Jan. Belarus: At a Crossroads in History. Boulder 1993, s. 136.

¹³ BLF představovala celonárodní nekomunistickou politickou organizaci. Ustavující sjezd se konal 24.-25. června 1989 ve Vilniusu.

¹⁴ Mezi nesporné úspěchy BLF patří přijetí zákona o oficiálním statusu běloruského jazyka v roce 1990. Běloruština se stala jediným státním jazykem Běloruska.

¹⁵ Řezník, Miloš. Stručná historie států: Bělorusko. Praha 2003, s. 86.

¹⁶ Bylo to vůbec poprvé v historii sovětské nadvlády, kdy se mohla nekomunistická seskupení zúčastnit volební soutěže a prosadit své kandidáty do Nejvyššího sovětu republiky. Zákon stanovil celkový počet poslanců na 360 (310 voleno v jednomandátových obvodech, 50 delegovaných různými společenskými organizacemi – z učitelů, veteránů atd.). Volby, v nichž 86 % mandátů obsadili zástupci komunistů, se konaly na základě pravidel většinového volebního systému (Zaprudnik, Jan. Belarus: At a Crossroads in History. Boulder 1993, s. 149).

mnoho, avšak i přes svůj relativně nízký počet¹⁷ sehráli klíčovou roli v dalším politickém dění a prosadili řadu důležitých zákonů. První parlamentní volby se zároveň staly impulsem pro vznik řady politických stran. Jejich spektrum bylo široké: od komunistů a socialistů přes liberální demokraty, křesťanské a národní demokraty po sociálně-ekologické a panslavistické strany.¹⁸

Zcela zásadní událostí pro vývoj států tehdejšího východního bloku bylo zhroucení komunistického systému. Deklarace o státní suverenitě Běloruské sovětské socialistické republiky (dále jen BSSR) v rámci SSSR byla Nejvyšším sovětem BSSR přijata 27. července 1990. Vzorem pro šíření nacionálně osvobozeneckých idejí se stal rozpad komunistických režimů v Československu, Polsku, Maďarsku a dalších zemích východní Evropy. V případě Běloruska se jednalo spíše o následování těchto kroků než vlastní demokratizační iniciativu. Změny celkově probíhaly pomaleji než v ostatních postsovětských zemích.¹⁹ Dokument byl před schválením několikrát zamítnut komunistickou parlamentní většinou a jeho přijetí se realizovalo až poté, kdy byly podobné deklarace podepsány v okolních státech. „*Když sousední státy – Litva, Rusko a Ukrajina – vyhlásily nezávislost, nezbylo Nejvyššímu sovětu BSSR než akceptovat návrh BLF na vyhlášení nezávislosti.*“²⁰

BLF se ve změněných podmínkách soustředila na prosazení svých hlavních cílů, tj. státní nezávislosti Běloruska, pluralitního systému a tržního hospodářství.²¹ Konzervativní část běloruské komunistické reprezentace se naproti tomu nevzdávala myšlenek na restauraci silného a jednotného Sovětského svazu.

Do vývoje následujících událostí promluvil i do té doby poměrně apatický běloruský lid. Stávky a protesty v ulicích několika měst byly reakcí na špatnou ekonomickou situaci a pokles životní úrovně. Bezprostřední příčinou pro státní shromáždění v centru Minsku se stalo zdražování potravin. Občané vystoupili s požadavkem na odstoupení vlády, nezávislost země a svobodné demokratické volby.²² Rodící se dělnické hnutí a lidové nepokoje utišila až záruka ekonomických ústupků, na něž vláda BSSR přistoupila.

Pád komunistického systému způsobil vlnu zakládání nových politických stran. „*Naprostá většina z nich (sociální demokraté, národní strana a rolnické strany) byla ideově velmi blízká BLF, to znamená, že za hlavní cíle prohlašovala nezávislost Běloruska, demokratické a*

¹⁷ Poslanecká skupina BLF čítala 26 zástupců a tvořila součást poslanecké opozice (48 osob) z celkového počtu 345 obsazených míst (Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 202).

¹⁸ Gombos, Lubomír. Běloruská cesta přeměn aneb jak se stabilizuje nedemokracie. Politologická revue. 2002, r. 8, č. 2, s. 75-99.

¹⁹ Marples, David R. History and Politics in Post-Soviet Belarus. In: Contemporary Belarus: between Democracy and Dictatorship. London 2003, s. 26.

²⁰ Zaprudnik, Jan. Belarus: At a Crossroads in History. Boulder 1993, s. 151.

²¹ Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 203.

²² Řezník, Miloš. Stručná historie států: Bělorusko. Praha 2003, s. 86.

*ekonomické reformy, obrození národní kultury a jazyka – tzv. bělorusizaci.*²³ BLF nelze považovat za politickou stranu, jednalo se o široké hnutí sdružující nejrůznější názorové proudy, které se sloučily kolem národně-obrozeneckých požadavků a politické cíle odsunuly do pozadí.

Události počátku 90. let se odehrávaly na pozadí bouřlivého politického dění v Moskvě, kde došlo 19. srpna 1991 k pokusu o státní převrat a odstranění Gorbačovova vedení. Pučisté však byli poraženi a následná opatření ruského prezidenta Jelcina na sebe nenechala dlouho čekat.²⁴ Nastalá situace vyvolala v běloruském stranickém vedení zmatek a obavy z dalšího vývoje, jež nakonec vyvrcholily podporou myšlenky odluky od SSSR. Státní samostatnost byla vyhlášena 25. srpna 1991. V září 1991 přijal Nejvyšší sovět BSSR usnesení o změně názvu země na Republika Bělorusko a návratu k historickým státním symbolům.²⁵ Trojici významných dat roku 1991 doplňuje 8. prosinec, kdy byla podepsána dohoda o založení Společenství nezávislých států představiteli Běloruska, Ruska a Ukrajiny; tato dohoda znamenala oficiální zánik SSSR. Za Bělorusko se zasedání zúčastnil bývalý komunista a aktivní stoupenec demokratických reforem Stanislav Šuškievič, který v čele parlamentu nahradil Mikalaje Dziemiancieje usvědčeného ze spojení s moskevskými pučisty. Oficiálním sídlem mezinárodní organizace postsovětských republik²⁶ se stal Minsk. Bělorusko mohlo začít budovat vlastní státnost.

2.2 Běloruská parlamentní republika v letech 1991-1994

Politické směřování Běloruska se od počátku 90. let odehrávalo ve znamení ideového střetu dvou táborů. První z nich, reformní demokratická opozice, od počátku usilovala o orientaci na Západ, druhý, komunistický prorežimní proud, naopak o obnovení starých pořádků, tj. znovusjednocení s Ruskem a restauraci SSSR. Tuto dichotomii můžeme v rámci Běloruska pozorovat dodnes. Charakteristickým projevem transformace v Bělorusku byla také již akcentovaná apatie veřejnosti, která pro další vývoj znamenala výhody i nevýhody. Díky tradiční konzervativnosti obyvatel nedošlo k větším národnostním a etnickým problémům, ovšem na druhé straně jistá lhostejnost veřejnosti způsobila mnoho krizových situací na vnitřní politické scéně.²⁷

---

²³ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 37.

²⁴ Jedním z těchto opatření bylo zastavení činnosti komunistické strany. Činnost komunistické strany na území Běloruska byla zakázána 29. srpna 1991.

²⁵ Například návrat k bílo-červeno-bílé vlajce, kterou je možné dodnes vídat na protivládních demonstracích.

²⁶ S výjimkou pobaltských států.

²⁷ Řezník, Miloš. Stručná historie států: Bělorusko. Praha 2003, s. 87.

Po odvrácení moskevského puče v roce 1991 se udála řada změn v nejrůznějších oblastech společnosti i politiky, avšak to nejdůležitější procesem transformace neprošlo – politický režim. Komunistické vedení politické otřesy přežilo a moc si ve svých rukou udržela stranická elita. Běloruská společnost zůstala vůči okolním státům uzavřená.

Roku 1992 vypukl první významný vnitropolitický konflikt mezi opozičním a proruským táborem. Jádrem sporu se stal demokratickými uskupeními formulovaný požadavek na vyhlášení předčasných parlamentních voleb spolu s výzvou, aby volební soutěž respektovala princip pluralismu. Zákonodárny sbor však na tuto iniciativu nepřistoupil. BLF se snažila zvrátit nepříznivou situaci využitím institutu přímé demokracie, tj. všelidovým hlasováním, a okamžitě začala shromažďovat podpisy na podporu jeho vypsání. Ačkoliv získala dostatečný počet podpisů,²⁸ které byly ústřední volební komisí uznány za platné, parlament v říjnu 1992 referendum definitivně odmítl s odůvodněním, že nejdříve je třeba vypracovat novou ústavu a volební zákon a teprve poté vypsát termín parlamentních voleb. Je více než zřejmé, že komunistické vedení se obávalo o ztrátu vlastních pozic a neváhalo za účelem udržení se u moci porušit zákon. K nedodržování legislativy ostatně v Bělorusku v průběhu devadesátých let došlo ještě několikrát.

V kauze vyhlášení referenda selhal proreformní představitel demokratického proudu, předseda Nejvyššího sovětu Běloruska a umírněný liberální politik S. Šuškievič.²⁹ Vzhledem k tomu, že parlamentní většinu tvořili zástupci z řad komunistů, neměl Šuškievič jednoduchou pozici a prosazení jakéhokoli návrhu bylo nesmírně obtížné. Politický vliv do svých rukou stále více soustředil konzervativní premiér Viačaslav Kiebič. Pasivnímu předsedovi Nejvyššího sovětu a zastáncům reformu se připisovaly všechny dosavadní neúspěchy v ekonomické a sociální oblasti. Šuškievičova nedůrazná politika plná kompromisů propadla, ztratil podporu i opozičních poslanců a Nejvyšší sovět ho v lednu 1994 odvolal na základě obvinění z korupce.³⁰ Ve funkci jej nahradil bývalý policejní generál Miečaslav Hryb, jenž byl jen figurkou v rukách stranické nomenklatury, plánující obnovení svazku s Ruskem.

Výčet nejpodstatnějších událostí první poloviny devadesátých let doplňuje přijetí ústavy a první prezidentské volby. První ústavu samostatného Běloruska přijal parlament 15. března 1994. „*Nová ústava zavádí prezidentský systém. Prezident bude nejen hlavou státu, ale také*

---

²⁸ Pro vypsání referenda se vyslovilo na 440 tisíc občanů (Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 39).

²⁹ Šuškievičovi se nepodařilo vybudovat pevnou základnu pro vznik reformní koalice. Ve chvílích, kdy bylo nutné učinit rozhodné kroky, neopouštěl svůj umírněný přístup, což zpomalilo proces přijímání potřebných reformů a celkový rozvoj Běloruska (Mihalisko, Kathleen J. Belarus: Retreat to Authoritarianism. In: Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova. Cambridge 1997, s. 247).

³⁰ Procesu proti S. Šuškievičovi se účastnil i budoucí prezident Běloruska Lukašenka.

výkonné moci.“³¹ Právě implementace prezidentského systému je považována za jeden z důvodů neúspěšného procesu demokratizace v Bělorusku.³² Ústava dále deklaruje dělbu moci, běžnou v demokratických zemích, ale neposkytuje již dostatečné záruky pro její uplatňování v praxi.³³ Zákonomárný sbor se po schválení ústavy usnesl, že nejprve se budou konat prezidentské volby a teprve po uplynutí jednoho roku volby parlamentní.

O post prezidenta Republiky Bělorusko se ucházeli následující kandidáti:

- Viačaslav Kiebič – předseda vlády,
- Stanislav Šuškievič – bývalý předseda Nejvyššího sovětu,
- Zianon Pazniak – předseda BLF,
- Alaksandr Dubko – předseda Svazu zemědělských družstev,
- Vasil Novikav – tajemník Strany komunistů Běloruska,
- Alaksandr Lukašenka – ředitel sovchozu a poslanec parlamentu.³⁴

Jako kandidát s největší šancí na zvolení vstupoval do prezidentských voleb Kiebič, který jako premiér disponoval značným politickým vlivem. Ani Šuškievič nebyl bez šancí. Bělorusové ho z dob boje proti vládnoucímu komunistickému režimu dobře znali. Nakonec se ukázalo, že ani korupční skandál, kvůli němuž ho parlament sesadil, jeho reputaci vážněji nepoškodil.³⁵ Vedle Pazniaka byl jedním z kandidátů nominovaných opozičním táborem.³⁶ Poměrně neznámým poslancem, ucházejícím se o funkci hlavy státu, byl Alaksandr Lukašenka. „*Tento ambiciózní politik byl charakteristický absencí vyhraněných politických postojů, ale za to velkým populistickým nadáním, a proto se přirozeně našla řada lidí ochotných jeho kandidaturu podpořit.*“³⁷

Voliči přišli hlasovat plni očekávání, neboť se jednalo o první svobodné volby v historii samostatného Běloruska. Na jejich uskutečnění si museli počkat nejdéle ze všech okolních států. Volit se vydali v rozjitřené atmosféře celkové nestability, nespokojenosti a

³¹ Litera, Bohuslav. Bělorusko – země na rozcestí. Mezinárodní politika. 1994, r. 18, č. 7, s. 31.

³² Silitski, Vital. Explaining Post-Communist Authoritarianism in Belarus. In: Contemporary Belarus: between Democracy and Dictatorship. London 2003, s. 41.

³³ Vainiene, Ruta et al. Belarus: Reform Scenarios. Warsaw 2003, s. 19.

³⁴ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 41.

³⁵ Oficiálním důvodem odvolání byla nedostatečná opatření Šuškieviče v boji proti korupci a obvinění, že se korupce sám dopustil. Skutečné důvody však spočívaly v Šuškievičově „málo proruském“ postoji (Litera, Bohuslav. Bělorusko – země na rozcestí. Mezinárodní politika. 1994, r. 18, č. 7, s. 31).

³⁶ Nominování dvou osob se zpětně ukázalo jako nesprávné. V případě, že by reformní křídlo nominovalo pouze jednoho kandidáta, nedošlo by k rozptýlení hlasů. Existovala by pak reálná šance na postup opozičního kandidáta do druhého kola prezidentských voleb.

³⁷ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 42.

ekonomických i sociálních obtíží, k nimž byla stávající vláda více méně netečná. Vedení státu nepodporovalo kýžené reformy, které by umožnily nastartovat efektivní tržní hospodářství, vyhovovalo mu udržení status quo. Všichni s napětím očekávali, jak prezidentské volby dopadnou a jakým směrem se bude země nadále ubírat.

Žádný z kandidátů na post prezidenta nezískal v prvním kole požadovanou nadpoloviční většinu hlasů oprávněných voličů, proto se muselo za účasti dvou nejúspěšnějších konat kolo druhé. Do druhého kola překvapivě postoupil s vysokým procentním ziskem hlasů A. Lukašenka. Do dalšího volebního boje ho s výraznou ztrátou následoval druhý v pořadí, V. Kiebič.³⁸ Dosavadní výsledky potvrdili občané 10. července 1994, kdy se museli k volebním urnám dostavit znovu. Lukašenka získal 80,1 % hlasů, tj. hlasovalo pro něj 4,2 mil. zúčastněných voličů.³⁹ Co bylo příčinou jeho drtivého vítězství, které neočekávali domácí ani zahraniční pozorovatelé?

V době prvního zvolení prezidentem bylo A. Lukašenkovi 39 let. Oproti svým konkurentům byl relativně politicky nezkušený a téměř o generaci mladší. Veřejnost vysoce hodnotila jeho předchozí kariéru v parlamentní komisi pro vyšetřování korupce. Vsadil na jednoduchou a účelnou kampaň zaměřenou právě na boj proti korupci, jež přinesla své ovoce. Dokázal využít kouzla populismu a neutěšené ekonomické situace v zemi. Říkal to, co lidé chtěli slyšet.⁴⁰ Voličům nabízel návrat „starých dobrých“ časů pod ochrannými křídly unie s Ruskem. Nostalgie po Sovětském svazu byla pro jeho politickou rétoriku typická, to ovšem běloruské voliče neodradilo. Lidé cítili velké zklamání z vývoje politiky prvních postsovětských let, což otevřelo cestu k moci právě Lukašenkovi, který nebyl s dosavadními neúspěchy spojován v takové míře jako jeho konkurenti. Navíc vystupoval jako člověk z lidu, a to občanům napomohlo snadněji se identifikovat s jeho osobou a uvěřit proklamovaným slibům.

Faktem zůstává, že Kiebič Lukašenku jako svého reálného protivníka zcela podcenil. V předvolební kampani se zaměřil pouze na domnělého největšího konkurenta Z. Pazniaka. Byl přesvědčen, že podpora stranické nomenklatury a Moskvy mu zajistí hladké vítězství. *„Na jedné ze svých četných cest do Moskvy požádal novináře deníku Izvestija, aby ho podpořili ne proti Lukašenkovi, ale proti Pazniakovi, prezidentskému kandidátovi Lidové*

---

³⁸ Konečné výsledky prvního kola voleb: A. Lukašenka 45,1 %, V. Kiebič 17,4 %, Z. Pazniak 12,9 %, S. Šuškievič 9,9 %, A. Dubko 6 % a A. Novikav 4,6 % (Parker, Stewart. *The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus*. Victoria 2007, s. 62).

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Stupavský, Peter. *Cesta nikam. Mezinárodní politika*. 1999, r. 23, č. 8, s. 22.

fronty, jenž neměl příliš šancí na zvolení.“⁴¹ Soustředil se více na Moskvu než na běloruské voliče. Toto chybné rozhodnutí ho částečně připravilo o prezidentské křeslo.

Nový běloruský prezident složil prezidentský slib 20. července 1994. Záhy po svém uvedení do úřadu začal soustavně budovat své do dnešních dnů neotřesitelné mocenské postavení. Zpočátku se s ním ve vládě ocitla řada liberálně orientovaných politiků, většina z nich však brzy prozřela a svá místa do konce roku 1994 opustila. Na uvolněné pozice nastoupili představitelé bývalého režimu, kteří v parlamentu vytvořili proprezidentskou frakci. Zásadou těchto „věrných“ neměl Lukašenka problém s prosazováním vlastních návrhů.

2.3 Konsolidace moci Alaksandra Lukašenky a nastolení autoritativního režimu

*„Výsledky prezidentských voleb regresivně ovlivnily další ekonomický a politický vývoj Běloruska“.*⁴² Nový prezident Lukašenka neztrácel čas a od počátku vládnutí systematicky pracoval na centralizaci moci a eliminaci opozice. Jeho vládnutí začalo brzy vykazovat autoritářské rysy. Dne 14. května 1995 uspořádal i přes zamítavý postoj parlamentu celorepublikové referendum. Opozice protestovala proti uskutečnění lidového hlasování hladovkou vyhlášenou přímo v zasedacím sále Nejvyššího sovětu Běloruska. Žádné protesty však neuspěly, rebelující poslanci byli zbiti, vyvečeni z jednacího sálu a referendum se uskutečnilo. Situace se zostřovala.

K diskutovaným otázkám patřily následující:

- Souhlasíte, aby ruština měla rovnocenný status s běloruštinou?
- Podporujete návrh, aby byla zavedena nová vlajka a státní symboly Republiky Bělorusko?
- Podporujete postupnou ekonomickou integraci s Ruskem?⁴³
- Souhlasíte s nezbytností takových změn, které by dávaly prezidentovi pravomoc rozpustit parlament v případě závažného porušení Ústavy Republiky Bělorusko?⁴⁴

---

⁴¹ Mihalisko, Kathleen J. Belarus: Retreat to Authoritarianism. In: Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova. Cambridge 1997, s. 253.

⁴² Stupavský, Peter. Cesta nikam. Mezinárodní politika. 1999, r. 23, č. 8, s. 22.

⁴³ Zájem Lukašenky o ekonomickou integraci s Ruskou federací měl jasné racionální důvody. Hospodářská situace v Bělorusku znamenala takový propad, že „jakékoli vplynutí do společného hospodářského prostoru s Ruskem mohlo znamenat pouze zlepšení“ (Rezník, Miloš. Stručná historie států: Bělorusko. Praha 2003, s. 93).

⁴⁴ Parker, Stewart. The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus. Victoria 2007, s. 66.

Všechny položené otázky lze shrnout do jediné: jakou formu vládnutí chcete? Občané odpověděli přesně tak, jak si Lukašenka přál; všechny otázky byly zodpovězeny kladně⁴⁵ a on mohl konsolidovat svou moc.

Na jaře 1995 vypršelo pětileté volební období Nejvyššího sovětu. Spolu s referendem se konaly řádné parlamentní volby, první v samostatném Bělorusku.⁴⁶ „*Během volební kampaně Lukašenka ve svých vystoupeních opakovaně prohlašoval parlament za nesmyslný orgán a poslance za zkorumpované příživníky, kteří jen překážejí prezidentovi v jeho práci.*“⁴⁷ Podobné postoje reflektovala i média nacházející se pod kontrolou hlavy státu. Lukašenka se všemi možnými způsoby snažil zdiskreditovat parlament a jeho činnost v očích občanů, aby na jeho úkor získal více pravomocí pro svou osobu. Pravdou zůstává, že politické strany prezidentovi proces diskreditace protivníků značně usnadňovaly. O kandidatuře jednotlivců často rozhodovaly osobní známosti, a nikoli kvality. Nežádka se projevovaly nejružnější neshody a protimluvy s politickým programem dané strany, což na voliče nepůsobilo věrohodně, a strany ztrácely prestiž.

Prezident v projevech důsledně pracoval na zdůraznění důležitosti referenda a zároveň podněcoval občany k sabotáži parlamentních voleb. Důsledkem byla nízká aktivita elektorátu. Hlasování se sice zúčastnilo 65 % voličů, většina ale hlasovala jen v referendu a volby do zákonodárského sboru po vzoru hlavy státu ignorovala. „*V tom se ukázala snadná ovlivnitelnost Bělorusů, kterou potom Lukašenka využil ještě několikrát.*“⁴⁸

Volební zákon v Bělorusku vykazuje jeden specifický rys, s nímž se běžně nesetkáváme: kandidáti, kteří v prvním kole neobdrží většinu hlasů registrovaných voličů, nepostupují do dalších kol a nemohou již dále participovat na volebním procesu. Řada demokratických kandidátů zvučných jmen přišla kvůli tomuto pravidlu o možnost účastnit se doplňkových voleb. Dne 28. května se volby musely z důvodu nezájmu voličů v prvním kole opakovat ve 242 volebních obvodech, neboť pouze v 18 byl 14. května zvolen poslanec.⁴⁹ Počet zvolených

---

⁴⁵ Status ruského jazyka odsouhlasilo 83,3 %, nové státní symboly 75,1 %, politiku integrace s Ruskou federací 83,3 % a právo prezidenta rozpustit parlament 77,7 % hlasujících (Tamtéž, s. 68).

⁴⁶ Kompromisní návrh volebního systému předpokládal, že poslanci budou voleni podle kombinovaného proporcionálně většinového volebního systému. Polovina Nejvyššího sovětu se bude vybírat podle stranických kandidátek a polovina v jednomandátových volebních obvodech. Kandidáti mohou být navrženi stranou nebo kandidovat jako nezávislí. S návrhem souhlasila převážná většina stran (Gombos, Lubomír. Vývoj politického systému v Bělorusku a Moldavsku v 90. letech 20. století. Diplomová práce. Praha 2004, s. 32).

⁴⁷ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 43.

⁴⁸ Gombos, Lubomír. Vývoj politického systému v Bělorusku a Moldavsku v 90. letech 20. století. Diplomová práce. Praha 2004, s. 33.

⁴⁹ Tamtéž.

poslanců by nebyl dostatečný k tomu, aby se parlament mohl stát usnášeníschopným, proto následovalo několik dalších volebních kol.⁵⁰

Volby skončily vítězstvím komunistů, následovaných zástupci agrární strany a proprezidentské frakce Shoda. BLF zcela ztratila parlamentní zastoupení, nezískala ani jediný poslanecký mandát. Předsedou zastupitelského orgánu byl zvolen agrární poslanec Siamion Šarecki, který sdílel prezidentův odpor k tržnímu hospodářství. Proti proprezidentské politice se otevřeně profilovala jen frakce Občanská akce a část sociálních demokratů ze Svazu práce.⁵¹

Průběh volebního klání vyvolal na Západě oprávněné pochybnosti o zajištění regulérnosti voleb. Podle pozorovatelů byly volby „nesvobodné a nespravedlivé“. „*Krátce po 28. květnu Rada Evropy zrušila přihlášku Běloruska ke členství v této instituci.*“⁵² Nejistotu okolních států prohloubily také prezidentovy plamenné řečnické projevy namířené proti parlamentu a Ústavnímu soudu. Nebylo žádným tajemstvím, že nezávislá média jsou utiskována stejně jako opoziční a odborové subjekty. Porušování lidských práv a občanských svobod nabíralo na intenzitě. Někteří opoziční politici byli uvězněni za účast na protivládních demonstracích, jiní Bělorusko raději opustili a uchýlili se do emigrace, neboť jim hrozily represe.⁵³ Ruku v ruce s ochlazováním vzájemných vztahů Běloruska se západními zeměmi pokračovalo prohlubování rusko-běloruské spolupráce v různých oblastech.

Lukašenka tvrdě postupoval k upevnění a rozšíření své moci realizací plánu na ústavní změny. Prosadil právo prezidentské kanceláře kontrolovat všechny celostátní deníky, televizi i rozhlas a všechny státní orgány podřídil přímo sobě.⁵⁴ Po parlamentních volbách se již mohl spolehnout na podporu celkem 110 poslanců parlamentu. Záhy zahájil svůj apel na společnost s cílem prosadit novou verzi Ústavy Běloruské republiky, která by mu zajistila neomezenou moc. Opíral se o argument, že ústavu z roku 1994 navrhl parlament, avšak lid sám ji nikdy neschválil. Zároveň spojoval tuto ústavu s korupcí a bídou postsovětského období, neboť věděl, že tato témata lidé velmi citlivě vnímají. Lukašenka zdůrazňoval, že nová ústava by nebyla pouhým mocenským nástrojem v rukou zkorumpovaných politiků, ale důsledně by hájila zájmy všech Bělorusů bez rozdílu.

---

⁵⁰ Parlament se mohl stát usnášeníschopným až při zvolení 174 poslanců (hovoříme o dosažení potřebné dvouřetinové ústavní většiny). Třetí a čtvrté kolo voleb se konalo v listopadu a prosinci, celkově bylo zvoleno 198 poslanců (Tamtéž, s. 33-34).

⁵¹ Celkem jen 30 poslanců ze 199. Jejich postavení bylo marginální (Sahanovič, H., Šybieka, Z.: Dějiny Běloruska, Praha 2006, s. 208).

⁵² Gombos, Lubomír. Běloruská cesta přeměn aneb jak se stabilizuje nedemokracie. Politologická revue. 2002, r. 8, č. 2, s. 86.

⁵³ Pazniak emigroval do USA, kde mu byl udělen politický azyl.

⁵⁴ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 44.

„To, o čem si většina lidí myslela, že už dávno neplatí, se opět stalo krutou realitou. Lukašenka počal ze země budovat typický policejně-byrokratický stát s ústřední rolí ministerstva vnitra a tajnou policií KGB.“⁵⁵

2.4 Vývoj politického systému Běloruska v letech 1996-1999

Prezidentův autoritativní styl vládnutí vyústil v říjnu 1996 v ústavní krizi. Situaci charakterizovala koexistence legitimních institucí bez reálného politického vlivu a nelegitimních státních orgánů, uplatňujících moc.⁵⁶ Lukašenka si dobře uvědomoval, že nezbytným krokem ke konsolidaci jeho mocenského postavení je provedení změn na úrovni ústavního zákona. K úpravě ústavy směřovaly všechny jeho další aktivity, mimo jiné úsilí o vyhlášení druhého celorepublikového referenda.

Dnem konání druhého celorepublikového referenda byl určen 24. listopad 1996. Uskutečnilo se v atmosféře všeobecného chaosu, protestů a nepokojů, jejichž příčinou byly všudypřítomné represe a manipulace. Šikana a omezování médií byly doslova na denním pořádku. Během příprav na referendum eskalovalo napětí mezi prezidentem a parlamentem, padala dokonce obvinění z přípravy násilného převzetí moci. Prezident usiloval o omezení pravomocí parlamentu, parlament kontroval vyslovením návrhu na zrušení prezidentské funkce. V tomto vnitropolitickém souboji byl zákonodárný sbor bezmocný. Kontrolu nad referendem a jeho průběhem převzal Lukašenka, jenž se nakonec rozhodl upustit od původní slibu, že výsledky lidového hlasování budou nezávazné.⁵⁷

V referendu byly občanům položeny následující otázky:

- Měl by se hlavní státní svátek Běloruska, tj. Den nezávislosti, přesunout z 27. července na 3. července?⁵⁸
- Souhlasíte s prodloužením funkčního období prezidenta z pěti na sedm let? Schvalujete, aby měl prezident pravomoc jmenovat polovinu členů Ústavního soudu? Podporujete ustavení horní komory parlamentu o 64 senátorech, která by byla celá

---

⁵⁵ Gombos, Lubomír. Vývoj politického systému v Bělorusku a Moldavsku v 90. letech 20. století. Diplomová práce. Praha 2004, s. 31.

⁵⁶ Yekadumava, Iryna. The Split in State Organs of Power as a Result of the Constitutional Crisis in November 1996. In: The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election. Warsaw 2001, s. 65.

⁵⁷ Původně proklamovaný poradní charakter referenda byl jedním z důvodů, proč jeho výsledky neuznaly evropské státy.

⁵⁸ Původní datum znamenalo nezávislost ve smyslu oddělení od Sovětského svazu, druhé pak osvobození od nacistického Německa.

jmenována prezidentem, při současném snížení počtu poslanců dolní komory parlamentu na 110?

- Podporujete neomezené obchodování s půdou?
- Měl by být zrušen trest smrti?
- Podporujete přímou volbu starostů občanů?
- Schvalujete financování státních institucí přímo ze státního rozpočtu?⁵⁹

„Občany „schválená“ novela ústavy utvářela státní zřízení, které představovalo krok směrem od prezidentské republiky k superprezidentské.“⁶⁰ Výsledky referenda⁶¹ stanovily, že jednokomorový Nejvyšší sovět nahradí parlament bikamerální s názvem Národní shromáždění, prezidentské funkční období se prodlouží o dva roky a trest smrti zůstane navzdory nevoli evropských institucí zachován. Odstraněny byly některé demokratické principy jako například nezávislost zákonodárné a soudní moci a jejich separace od moci výkonné.⁶² Dolní komoru parlamentu mělo napříště tvořit 110 poslanců volených přímo lidem v jednomandátových volebních obvodech, horní komoru 64 senátorů jmenovaných na základě nominace prezidenta a místních úřadů. Přijaté změny byly následně vtěleny do Ústavy Běloruské republiky. Prezident Lukašenka po podepsání výnosu o výsledcích referenda rozpustil Nejvyšší sovět a nabídl jeho poslancům, aby vstoupili do znovuustaveného Národního shromáždění.⁶³ Nový parlament se měl oficiálně stát hlavním orgánem státní moci a reprezentantem lidu, ale ve skutečnosti přešla veškerá moc do rukou hlavy státu. „Poslanci a senátoři nemají reálné pravomoci a v zemi fakticky vládne prezidentská administrativa.“⁶⁴

Část poslanců rozpuštěného Nejvyššího sovětu odmítla uznat právoplatnost referenda i odsouhlasených reforem a za legitimní považovala pouze dosavadní parlament, tj. Nejvyšší sovět.⁶⁵ Za tento postoj je stihly represe v podobě odebírání cestovních pasů či propouštění ze zaměstnání.⁶⁶ Činnost Nejvyššího sovětu provázely za této situace obrovské komplikace. Západní země a evropské instituce legislativní těleso nadále uznávaly jako právoplatný zákonodárný sbor; Rusko a částečně Ukrajina nikoliv. Moskva výsledky referenda

⁵⁹ Parker, Stewart. *The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus*. Victoria 2007, s. 72.

⁶⁰ Gombos, Lubomír. *Běloruská cesta přeměn aneb jak se stabilizuje nedemokracie*. *Politologická revue*. 2002, r. 8, č. 2, s. 89.

⁶¹ Hlasování v referendu se oficiálně zúčastnilo 84,1 % oprávněných voličů, pro změny se vyslovilo 70, 5 % hlasujících (Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha 2006, s. 209).

⁶² Gombos, Lubomír. *Vývoj politického systému v Bělorusku a Moldavsku v 90. letech 20. století*. Diplomová práce. Praha 2004, s. 36.

⁶³ Na jeho výzvu reagovalo 117 poslanců rozpuštěného Nejvyššího sovětu.

⁶⁴ Marian, Jan. *Bělorusko čeká horký podzim*. *Mezinárodní politika*. 2000, r. 24, č. 9, s. 22.

⁶⁵ Referendum odmítly kvůli porušení zákona uznat kromě domácí demokratické opozice také vlády západních zemí a evropské instituce. Lukašenkovi vyjádřila podporu jen Moskva.

⁶⁶ Řezník, Miloš. *Stručná historie států: Bělorusko*. Praha 2003, s. 94.

akceptovala jako platné. Na zvrát politického vývoje ze strany opozice již bylo pozdě, prezident soustředil ve svých rukou dostatek nástrojů moci k umlčení mimoparlamentních kruhů. Měl k dispozici všechny důležité státní orgány, které mu zajišťovaly postavení silného autoritativního vládce.

*„Rok 1996 byl zlomový v dlouhodobém přechodu k autokratickému systému, označovanému často jako prezidentská diktatura.“*⁶⁷ Dosavadní parlament doplatil na nedůslednost a nezkušenost, občané na svou pasivitu. Ústavní soud nedokázal využít šance na sesazení prezidenta z funkce na základě procesu zvaného „impeachment“.⁶⁸ Lukašenka překonal všechna úskalí, dokázal s pomocí moskevských vůdců zastavit proces impeachmentu a nabyt rozsáhlých pravomocí, které začal velice brzy uplatňovat proti každému, kdo se mu postavil do cesty.⁶⁹

Opozice výsledky referenda a změn z roku 1996 neuznala. Složitou politickou situaci provázela nekončící boj prezidenta s parlamentem o moc. Na všudypřítomné porušování zákonů reagovala v listopadu 1997 občanská iniciativa, tzv. Charta 97.⁷⁰ Dokument, jenž mimo jiné požadoval obnovu právního řádu na základě ústavy z roku 1994, podepsala v listopadu 1997 řada předních osobností z oblasti vědy, kultury, politiky a médií.⁷¹ Kritika státní moci za nedodržování lidských práv Bělorusky oslovila, avšak akci Minské jaro 98 již mnoho lidí nepodpořilo. Dostavilo se určité rozčarování z pouličních demonstrací, protestů a rozporů, které krystalizovaly v opozičním proudu. Svě výsledky na poli budování všudypřítomné atmosféry strachu přinesly předešlé represe, zatýkání a brutalita.

2.4.1 Alternativní prezidentské volby roku 1999

Část politického spektra očekávala konec prezidentova funkčního období v červenci 1999, kdy měl podle ústavy z roku 1994 dosavadní hlavě státu vypršet prezidentský mandát. S takovým vývojem událostí počítala opozice, jež prohlásila výsledky referenda a následné změny za nelegální. Interpretace referenda z roku 1996 však hovořila jinak. Národní shromáždění hodlalo dodržet sedmileté funkční období prezidenta a vyhlásit volby až na rok 2001. Napětí ohledně dalšího politického vývoje v zemi sílilo, neboť bylo více než zřejmé, že Lukašenka nemá v plánu svou funkci předčasně opustit.

---

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Proces obžaloby prezidenta na základě obzvlášť závažného porušení ústavy, například vlastizrada. Jedná se o jediný způsob jak odvolat prezidenta.

⁶⁹ Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 209.

⁷⁰ Hnutí se inspirovalo obdobnou iniciativou z normalizačního Československa.

⁷¹ Do jara 1998 vyjádřilo podporu této občanské iniciativě okolo 60 tisíc Bělorusů (Sahanovič, Hienadz; Šybieka Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 210).

Opozice nemohla na nic čekat, bylo nezbytné zahájit rychle protiútok v podobě alternativních prezidentských voleb. Předseda rozpuštěného Nejvyššího sovětu S. Šarecki vyhlásil alternativní prezidentské volby na 16. května 1999.⁷² Demokratické síly tuto iniciativu Nejvyššího sovětu uvítaly a začaly aktivně připravovat volby, jež se nakonec podařilo realizovat. BLF neztrácela naději na odstranění nenáviděné hlavy státu z funkce, zintenzivnila opět svou činnost a již v průběhu roku 1998 iniciovala sbírání podpisů za odvolání prezidenta. Shromažďování podpisů odhalilo, že běloruští občané chtějí změnu. K alternativním volbám se upínaly naděje představitelů demokratického bloku i zainteresované části veřejnosti. Ve volbách měl kandidovat bývalý premiér M. Čyhir a Z. Pazniak. V čele Ústřední volební komise, kterou tvořili jmenovaní zástupci hlavních opozičních organizací, stanul poslanec Nejvyššího sovětu Viktor Hančar. Stejně jako v případě předchozích prezidentských voleb se i tentokrát opozičním demokratickým silám vymstilo, že se nedokázaly sjednotit a navrhnout pouze jednoho kandidáta.

Volby se konaly v extrémních podmínkách v rozmezí 6. a 16. května 1999. Z pochopitelných důvodů nebylo možné otevřít klasické volební místnosti. Náhradní volební místnosti se nacházely na nejrůznějších místech i v sídlech opozičních organizací. „*Ve dnech 6. až 16. května aktivisté opozičních hnutí obcházeli byty a domy občanů a nabízeli jim účast v hlasování.*“⁷³ Od počátku bylo jasné, že takto uspořádané volby nesplňují základní kritéria k tomu, aby jejich výsledky mohly být mezinárodně uznány. Pochybnosti ohledně průběhu voleb a činnosti Ústřední volební komise vedly nakonec Pazniaka ke stažení kandidatury. Po odstoupení vyzval své příznivce, aby volby bojkotovali.

Výsledky voleb byly přes všechny organizační obtíže uveřejněny 19. května 1999. Účast voličů dosáhla 53 %. Vítěz voleb ale oficiálně oznámen nebyl.⁷⁴ „*Volby byly prohlášeny za neplatné pro překážky kladené státními orgány v jejich organizaci a pro znemožnění vedení normální volební kampaně.*“⁷⁵ Ztroskotat rovněž pokus o státní převrat naplánovaný na 21. července 1999, na jehož neúspěchu se podílela zejména nejednotnost opozice, absence jednoho silného vůdce a nakonec i obavy z případných tvrdých represí.

---

⁷² Lyakhovich, Andrey. The Alternative Presidential Election in May 1999: Initiators, Campaign and Political Consequences. In: The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election. Warsaw 2001, s. 136-137.

⁷³ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 50.

⁷⁴ Lyakhovich, Andrey. The Alternative Presidential Election in May 1999: Initiators, Campaign and Political Consequences. In: The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election. Warsaw 2001, s. 148.

⁷⁵ Veselý, Luboš. Bělorusko pět let po zvolení Alexandra Lukašenka prezidentem. Mezinárodní politika. 1999, r. 23, č. 7, s. 27.

Alternativní prezidentské volby ve svém důsledku přispěly k rozštěpení demokratických sil,⁷⁶ výrazně zhoršily podmínky pro činnost opozice a vyvolaly silný odpor stávajícího mocenského systému. Politickým stranám bylo vyhrožováno, nomenklatura donutila Šareckého odcestovat do Vilnius,⁷⁷ Čyhira zatkla milice a následně byl obviněn ze zneužití pravomocí. Nedlouho poté beze stopy zmizel Hančar. Podobný osud potkal také A. Krasovského, J. Zacharanku a D. Zavadského.⁷⁸ Tato záhadná zmizení, nápadně připomínající praktiky totalitních režimů, pro něž není cizí odstraňování „nežádoucích osob“ a politických odpůrců, bývají rovněž připisovány lidem okolo prezidenta Lukašenky. Přímé důkazy pro takové tvrzení ale chybí. Důkladné vyšetření těchto případů zůstává jedním z hlavních požadavků opozice i mezinárodních organizací.

Alternativní prezidentské volby nevyvolaly žádoucí změny na politické scéně, připomněly však běloruské veřejnosti nutnost boje za demokratickou transformaci země. Jednoznačně negativním důsledkem pro opozici byla ztráta vážnosti v očích občanů kvůli výše popsaným neúspěšným a nedotaženým akcím. „*Ultimativní požadavek vůči moci, aby byla obnovena platnost ústavy z roku 1994, výsledek nepřinesl. Proto většina opozice přistoupila na uznání legitimacy stávající moci výměnou za možnost účastnit se civilizovaného politického boje.*“⁷⁹

Po alternativních volbách nastala v Bělorusku zajímavá situace. Na jedné straně Lukašenkovi političtí oponenti využili všechny možnosti a příležitosti jak zvrátit situaci, k sesazení prezidenta však nevedla ani jedna z nich. Na druhé straně prezident Lukašenka učinil všechny dostupné kroky k likvidaci opozice, ale nepodařilo se mu ji umlčet definitivně. Politická koexistence tedy pokračovala. Nutno připomenout, že podmínky tohoto boje a vzájemného působení nebyly ani zdaleka rovné. Lukašenka navíc netrpělivě očekával podporu Ruska, která by znamenala další krok směrem k bělorusko-ruské integraci.⁸⁰

---

⁷⁶ BLF se v říjnu 1999 rozštěpila na dvě strany – Křesťansko-konzervativní stranu BLF a Občanské sdružení BLF Obrození.

⁷⁷ Ve Vilnius se po dohodě s domácím i emigračním proudem opozice prohlásil nejvyšším legitimním představitelem země. Tato aktivita ovšem neměla prakticky žádný účinek (Řezník, Miloš. Stručná historie států: Bělorusko. Praha 2003, s. 94).

⁷⁸ Někdejší předseda parlamentu V. Hančar zmizel spolu se svým přítelem, podnikatelem A. Krasovským, 16. září 1999. Objevily se názory, že V. Hančar byl unesen a zavražděn na objednávku lidí blízkých prezidentu Lukašenkovi. Jedná se však jen o nepotvrzené spekulace, vyšetřování případu bylo odloženo v lednu 2003. Někdejší ministr vnitra J. Zacharanka byl unesen 7. května 1999, téhož roku byl pravděpodobně rovněž zavražděn. Kameraman ruské státní televize ORT D. Zavadskij zmizel 7. července 2000 cestou na letiště, kde se měl setkat se svým kolegou. Na místo určení nedorazil, později byl na letišti nalezen pouze jeho automobil. Ani toto zmizení nebylo nikdy uspokojivě vyřešeno. Pochybnosti a otázky dodnes vyvolává také poněkud záhadné úmrtí významného opozičního politika H. Karpjenky, jenž skončil na následky krvácení do mozku pouhý měsíc před zmizením jednoho ze svých nejbližších přátel a kolegů J. Zacharanky. Podle některých, důkazy nepodložených teorií, jsou všechny tyto události spojeny.

⁷⁹ Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 211.

⁸⁰ Zveřejnění návrhu smlouvy o svazovém státě Ruska a Běloruska dne 17. října 1999 vyvolalo novou vlnu demonstrací a nepokojů. Došlo k útoku demonstrantů na policisty, čehož státní moc okamžitě využila ve svůj prospěch.

„Lukašenka si za svůj strategický cíl určil udržení moci bez ohledu na skutečnost, zda jeho kroky budou či nebudou uznány domácími a zahraničními oponenty. Splnění tohoto cíle předpokládalo zaměřit své úsilí na tři hlavní fronty: Rusko, demokratickou opozici a Západ. Pouze úspěšný postup na všech třech frontách mu zajišťoval vhodné předpoklady pro výkon funkce, upevňování mocenské pozice a definitivní oslabení politických odpůrců v zemi.“⁸¹ Západ mu v tuto chvíli pozici ulehčil, neboť nebyl schopen vyvinout efektivní tlak a přijmout taková opatření, která by ovlivnila fungování státní moci v Bělorusku.

2.5 Vzdalování se demokracii v letech 2000-2004

Na počátku roku 2000 přistoupil běloruský mocenský aparát na dialog s opozičními silami země, zprostředkovaný Západem. Lukašenka akceptoval vyjednávání hned z několika důvodů: blížily se volby do Národního shromáždění a bylo žádoucí, aby mezinárodní společenství uznalo volby za demokratické; Rusko váhalo s přímou podporou stávajícího běloruského politického režimu; opozice ani přes silné represe neupustila od nátlaku a demonstrací; citelný úpadek životní úrovně obyvatelstva zvyšoval všeobecné sociální napětí. Všechny tyto nepříznivé aspekty vývoje konce 90. let chápal prezident jako potenciální ohrožení své moci. Během třístranných jednání pochopitelně nehodlal akceptovat žádné změny v oblasti politického systému. „Z politického pohledu byla jasné, že tato akce nemůže narušit prezidentské status quo.“⁸²

Lukašenka nepředpokládal, že výsledkem rozhovorů bude dosažení nějaké konkrétní dohody mezi zúčastněnými stranami. Jednalo se pouze o demonstraci vstřícného kroku směrem k požadavkům zahraničí. Protistrana vznesla několik návrhů a byla ochotna učinit ústupky. Prezident toho ve skutečnosti nehodlal mnoho nabídnout a pojal tyto diskuse jako výměnu myšlenek a hru o čas s cílem posílit vlastní pozici a deklarovat před mezinárodními institucemi ochotu ke změnám. To ale jen umně předstíral. Podařilo se mu vnutit účastníkům rozhovorů vlastní účelovou formu jednání a od počátku měl situaci pevně pod kontrolou. Dominanci hlavy státu posílilo také oslabení a fragmentace opozičních kruhů po alternativních prezidentských volbách. Opozice se v těchto podmínkách nemohla stát rovnocenným partnerem pro dialog s mocným prezidentem. Neměla k dispozici žádné prostředky jak přinutit státní orgány dodržovat dohodnuté změny. Jednání žádný průlom

---

⁸¹ Lyakhovich, Andrey. The Government and Opposition after the 1999 Alternative Presidential Election. In: The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election. Warsaw 2001, s. 151.

⁸² Stupavský, Peter. Cesta nikam. Mezinárodní politika. 1999, r. 23, č. 8, s. 23.

nepřinesla, Lukašenka zůstal věrný svým vizím a na ústupky nepřistoupil. Reakcí byla akce Bojkot 2000, k níž se připojila všechna větší města v Bělorusku.

Co se týče požadavků mezinárodního společenství, stálá mise OBSE po konzultacích s opozičními stranami stanovila následující čtyři cíle: demokratická volební legislativa, záruka průhlednosti volebního procesu a zapojení různých politických sil do činnosti volebních komisí všech úrovní; přístup všech politických stran do státních médií, zejména televize; zajištění odpovídajících pravomocí pro nově zvolený parlament; dodržování „období důvěry“ mezi vládou a opozicí.⁸³ Teprve po jejich splnění by bylo možné vyslat na volby pozorovatele a následně uznat jejich legitimitu. K vytyčeným bodům se demokratické síly bezvýhradně připojily, v případě jejich nedodržení odmítaly účast na nadcházejících volbách. Výsledkem této iniciativy bylo opět pouze nedodržování a ignorace všech demokratizačních kroků ze strany státní moci. Vyjmenované požadavky nebyly splněny před komunálními volbami v roce 1999 ani před volbami do Národního shromáždění v roce 2000. Po událostech roku 1999⁸⁴ se Lukašenka stal pro demokratické státy nelegitimním prezidentem.

Parlamentní volby se konaly v říjnu roku 2000. Byly poznamenány velmi nízkou volební účastí. „*Opozice tyto volby pro nenaplnění zmíněných čtyř podmínek OBSE bojkotovala.*“⁸⁵ Opakovaly se scénáře, které již známe z předchozích voleb: zasahování do průběhu volebního procesu, rozsáhlé falzifikace, represe odpůrců státní moci. OBSE přes značné pochybnosti ohledně zajištění transparentnosti voleb odmítla monitorovat jejich průběh prostřednictvím svých pozorovatelů. Na základě dohody s Radou Evropy a Evropským parlamentem vyslala do Běloruska alespoň tým zástupců, kteří se účastnili opozičních demonstrací a vyzývali občany k bojkotu hlasování. OBSE vydala po skončení voleb prohlášení, v němž mimo jiné zaznělo, že „*volební proces uskutečněný v Bělorusku 15. října 2000 nenaplnil mezinárodní standardy pro demokratické volby*“.⁸⁶ Tato slova potvrdila rovněž Britská helsinská skupina pro lidská práva, monitorující všechny dosavadní volby v Bělorusku.

Po skončení parlamentních voleb se země začala připravovat na očekávané prezidentské volby, jejichž datum bylo stanoveno na 9. září 2001. Byly to první volby od roku 1995, na nichž participovala také opozice. Volby probíhaly v situaci naprosté absence dialogu mezi vládnoucím režimem a opozicí. Prezidentské struktury a opoziční organizace koexistovaly paralelně vedle sebe a místo hledání cesty ke vzájemné komunikaci se oba tábory zaměřily na výkon svých aktivit a ovlivnění co největší části elektorátu. Opozice byla v době vyhlášení

---

⁸³ Marian, Jan. Bělorusko čeká horký podzim. Mezinárodní politika. 2000, r. 24, č. 9, s. 22.

⁸⁴ Viz výše.

⁸⁵ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 50.

⁸⁶ Parker, Stewart. The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus. Victoria 2007, s. 171.

prezidentských voleb navíc oslabena přílišným lpěním na nacionalismu jako alternativě k Lukašenkovu kurzu politiky.

Jako kandidáti byli zaregistrováni:

- Alaksandr Lukašenka – stávající prezident Běloruské republiky,
- Siamion Domaš – předseda sdružení Regiony Běloruska,
- Uladzimir Hančaryk – předseda Federace běloruských odborů,
- Siarhiej Hajdukievič – předseda Liberálně-demokratické strany.⁸⁷

Přípravy i průběh volebního klání se nesly v duchu dalšího souboje prezident versus opozice, přičemž podmínky pro kandidáty byly účelově stanoveny poměrně přísně.⁸⁸ Opoziční skupiny se usnesly, že budou nominovat pouze jednoho společného kandidáta, jímž se stal odborový předák Hančaryk. Vzhledem k tomu, že se netěšil u veřejnosti příliš velké oblibě, byla jeho volba překvapující.⁸⁹ Tento kandidát nebyl horkým favoritem celé opozice, neboť zahrnovala různě orientovaná uskupení. Z počátku se jako přijatelnější kandidát jevil Domaš, který se opíral o širší voličskou základnu. Domaš však nakonec podle dohody svou kandidaturu stáhl ve prospěch Hančaryka. Proti Lukašenkovi se tedy postavili dva soupeři – Hančaryk a Hajdukievič.

V prezidentských volbách 9. září 2001 získal podle oficiálních výsledků dosavadní prezident Lukašenka 75 % hlasů voličů, druhé místo zaujal Hančaryk s 15 % hlasů a na třetím místě skončil Hajdukievič s 2,5 % ziskem.⁹⁰ Neúspěch opozice, jejíž sázka na podporu ze strany Ruska nevyšla, opět provázely protesty proti bezpráví.⁹¹ Opoziční kruhy ani mezinárodní společenství výsledky voleb neuznaly. Nepochybovaly o falzifikaci. Reakce běloruské veřejnosti vyzněla rovněž rozpačitě.

---

⁸⁷ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 50.

⁸⁸ Kandidát musel shromáždit 100 tisíc podpisů (Nový, Petr. Nevyrovnané šance: Na co ukazují běloruské volby? Mezinárodní politika. 2001, r. 25, č. 10, s. 17).

⁸⁹ V očích veřejnosti mu nepomohlo ani prohlášení z června 2001, v němž uvedl, že nemá žádné námitky proti zapojení Běloruska do struktur Evropské unie a NATO. Takové politické směřování nemohlo být v souladu s přáním běloruských voličů, kteří v předchozích prezidentských volbách dali podle oficiálních údajů více než 80 % hlasů kandidátovi, který prosazoval přesný opak.

⁹⁰ Parker, Stewart. The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus. Victoria 2007, s. 176.

⁹¹ Zmíňme alespoň vydání zákazu veřejných shromáždění na volném prostranství během volební kampaně a distribuce propagačních materiálů či znemožnění přístupu představitelů opozičních kruhů do Ústřední volební komise.

„Za cenu zastrašování a hrozeb, cenzury nezávislého tisku a využívání státních médií, Lukašenka vyhrál.“⁹² Vzhledem k tomu, že státní orgány v průběhu hlasování blokovaly práci volebních pozorovatelů, reálné výsledky voleb se nikdy nedozvíme.⁹³

Po prezidentských volbách v roce 2001 se Lukašenka zaměřil na další budování téměř totalitního politického systému v několika rovinách. Kolem své osoby se mu během předchozích let podařilo vybudovat kult, obraz vládce s neomezenými pravomocemi. Prezident se stal naprosto nedotknutelným, jakýkoliv náznak pomluvy či satirického vyobrazení hlavy státu byl přísně trestán. Administrativní aparát, pravá ruka Lukašenky, stále více připomínal funkci komunistické strany před rozpadem SSSR. Nezabýval se pouze výkonem vlády. Každý jeho krok byl promyšleně provázen cílenou propagandou a ideologickým podtextem. Sám prezident vytvoření jednotné státní ideologie,⁹⁴ závazné pro celou společnost, veřejně podporoval. Důležitost této otázky v žádném případě nepodceňoval. Cítil potřebu ideologicky podpořit proces centralizace moci do svých rukou. Tyto praktiky známe již z historie fungování totalitního systému SSSR.

K dosažení totální kontroly bylo nutné zcela si podmanit občanskou společnost. To zahrnovalo omezení činnosti opozičních politických stran, neziskových organizací a občanských iniciativ. Za účelem umlčení všech protiprezidentských uskupení zavedl státní aparát velice přísný proces registrace občanských sdružení, politických stran a od roku 2005 i veškerých společenských struktur. Napříč společností vedla ostrá linie mezi uskupeními proprezidentskými a opozičními. Občanské aktivity podléhaly tvrdé státní kontrole a staly se pilířem státní moci, ať už se jedná o odbory, mládežnické organizace či pravoslavnou církev. Svou roli v procesu totálního ovládnutí země sehrála také média. Povoleny byly jen ty sdělovací prostředky, které reprezentovaly proprezidentský proud. Nezávislý tisk byl zakazován a vydavatelé trestáni pokutami. Ve státních médiích byl tradičně velký prostor věnován masivním propagandistickým kampaním financovaným ze státního rozpočtu.

2.5.1 Parlamentní volby a referendum roku 2004

Na rok 2006 vycházel termín konání prezidentských voleb. Platná ústava z roku 1994 však neumožňovala Lukašenkovi ucházet se o prezidentskou funkci potřetí v řadě. Hlava státu se však nehodlala svého postu vzdát. Stávající prezident sáhl k využití již v minulosti

---

⁹² Nový, Petr. Nevyrovnané šance: Na co ukazují běloruské volby? *Mezinárodní politika*. 2001, r. 25, č. 10, s. 17.

⁹³ Podle různých předvolebních průzkumů podporovalo Lukašenku mezi 40-55 % voličů a v Minsku dokonce jen 15-30 % (Tamtéž).

⁹⁴ Státní ideologie pronikla dokonce do učebních osnov škol. Otázkám ideologie se na vysokých školách věnovaly samostatné předměty.

osvědčeného prostředku, lidového hlasování. Termín referenda byl určen na stejný den jako parlamentní volby, 17. říjen 2004. Volby a referendum se konaly v atmosféře všeobecné nedůvěry společnosti, způsobené částečně také její nedostatečnou, resp. jednostrannou informovaností.

V roce 2003 se začala cíleně formovat opozice v reakci na směřování vnitřní politiky a totální centralizaci moci před parlamentními volbami a referendem, které se měly uskutečnit o rok později. Pět politických stran založilo ve druhé polovině roku 2003 koalici nazvanou Národní koalice Pět plus,⁹⁵ později se připojila další společensko-politická uskupení. Sdružení se aktivně snažilo zabránit prezidentovi v další kandidatuře a bojovat proti vyhlášenému lidovému hlasování formou protestů i hladovky. Akce opozice se ale nesetkaly s výraznější podporou veřejnosti a byly tvrdě potlačeny. Stejně jako v případě dřívějších protestních akcí, i tentokrát se projevil signifikantní rys běloruské společnosti, tendence k pasivitě a lhostejnosti.⁹⁶ I v tomto případě snaha zlomit nedemokratický vývoj v zemi selhala a referendum se uskutečnilo.

Otázka byla občanům v referendu položena následujícím způsobem:

- Souhlasíte s tím, aby první prezident Republiky Bělorusko Alaksandr Lukašenka kandidoval v prezidentských volbách na post prezidenta Republiky Bělorusko?⁹⁷
Souhlasíte s částí 1 článku 81 Ústavy Běloruské republiky v následujícím znění:
Prezident je volen na pět let bezprostředně lidem Běloruské republiky na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva v tajném hlasování?⁹⁸

Nebylo žádným překvapením, že občané podle oficiálních výsledků návrh Lukašenky odsouhlasili. Na základě sečtených hlasů se 79,4 % registrovaných voličů vyslovilo pro přijetí návrhu, 9,9 % hlasovalo proti.⁹⁹ Tímto kontroverzním krokem si prezident zajistil možnost

---

⁹⁵ Koalici tvořila Běloruská strana práce, Běloruská sociálně-demokratická hromada, Strana komunistů Běloruska, Běloruská lidová fronta – Obrození, Sjednocená občanská strana.

⁹⁶ Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 217.

⁹⁷ Monitoring of Parliamentary Election and National Referendum in Belarus 2004. Minsk 2005, s. 125. Otázka v referendu sama o sobě nespécifikuje, ve kterých volbách může Lukašenka kandidovat. Pokud by se voliči vyslovili pro přijetí návrhu, dávají v podstatě Lukašenkovi možnost účastnit se všech prezidentských voleb konaných v budoucnosti na území Běloruska. Toto privilegium, které si Lukašenka vydobyl, je v ostrém rozporu s článkem 22 Ústavy, v němž je zakotven princip rovnosti pro všechny občany bez výjimky, a s evropskými demokratickými standardy. Referendum bylo prohlášeno za protiústavní ze strany domácí opozice i mezinárodního společenství.

⁹⁸ Gombos, Lubomír. Očekávat v Bělorusku politické změny prostřednictvím voleb je iluze. Mezinárodní politika. 2004, r. 28, č. 12, s. 20.

⁹⁹ Monitoring of Parliamentary Election and National Referendum in Belarus 2004. Minsk 2005, s. 128.

kandidovat i v dalších prezidentských volbách. Výsledky referenda upravily článek 81 Ústavy na první pohled jen minimálně. Po úpravě reflektující vůli občanů vyjádřenou v hlasování článek zní: „*Prezident Republiky Bělorusko je volen na pět let ve všeobecných, svobodných, rovných a přímých volbách tajným hlasováním.*“¹⁰⁰ Text zůstává stejný jako předtím, pouze formule upřesňující možnost znovuzvolení kandidáta jen na dvě volební období za sebou je vynechána. Cesta ke třetím prezidentským volbám v roce 2006 byla tedy pro Lukašenku otevřena zdánlivě „demokratickou cestou“ referenda, tj. užitím nástroje přímé demokracie. Této skutečnosti často využíval jako argumentu proti nařčení z uplatňování totalitních praktik.

Výsledky referenda i voleb jsou stejně jako v předchozích případech diskutabilní. Podle závěrů pobaltské pobočky nezávislé organizace Gallup,¹⁰¹ která provedla vlastní volební průzkum, se pro přijetí prezidentova návrhu vyslovilo pouze 48,4 % oprávněných voličů.¹⁰² Minimální stanovený práh pro změnu ústavy je přitom stanoven na 50 % voličů hlasujících pro. Referendum by podle těchto výsledků bylo neplatné. Pochybnosti o regulérnosti a transparentnosti průběhu voleb a referenda ještě vyostřily vztahy mezi Běloruskem a Západem na sklonku roku 2004. Bělorusko se dostalo do mezinárodní izolace.¹⁰³

Lukašenka si dal před parlamentními volbami záležet, aby žádný z demokratických kandidátů na křeslo v parlamentu nedosáhl. V předvolební rétorice kritikou vůči svým politickým oponentům nešetřil.¹⁰⁴ Některým „nepohodlným“ kandidátům nebyla povolena registrace, což jim znemožnilo svobodně se zúčastnit voleb. Cíl byl beze zbytku naplněn, opoziční subjekty ne získaly v parlamentních volbách ani jeden mandát. Dosavadní agresivní kurz vnitřní politiky zůstal beze změn. Opozice neměla na politický vývoj v zemi v podstatě žádný vliv a nadále fungovala spíše jako hnutí odporu.¹⁰⁵ Podmínky pro činnost prodemokratických subjektů se v letech 2002–2005 neustále zhoršovaly, revoluční a protestní nálady v řadách opozice však přetrvávaly.

*„Referendum ukázalo, že státní moc definitivně vypracovala metodiku provádění voleb s jistou výhrou, a Lukašenka si tak teoreticky zajistil doživotní vládnutí.“*¹⁰⁶ Ačkoliv se po

---

¹⁰⁰ Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Мінск 2008, s. 66.

¹⁰¹ Gallup je mezinárodní respektovaná instituce, která působí v oblasti konzultačních služeb a statistických průzkumů.

¹⁰² Monitoring of Parliamentary Election and National Referendum in Belarus 2004. Minsk 2005, s. 129.

¹⁰³ Vztahy byly mimořádně napjaté již od 20. listopadu 2002, kdy Rada ministrů EU na úrovni ministrů zahraničí rozhodla o zákazu vstupu prezidenta Lukašenky a sedmi nejvyšších představitelů Běloruska do zemí EU (s výjimkou Portugalska). V reakci na porušování lidských práv v Bělorusku byla přijata řada rezolucí na půdě OSN.

¹⁰⁴ „*Lidé poznají zrádce, odpadlíky a ty, kteří jsou vlky ukrytými v rouše beránčím. Pokud to lidé neodhalí sami, my jim s tím pomůžeme.*“ (Monitoring of Parliamentary Election and National Referendum in Belarus 2004. Minsk 2005, s. 89).

¹⁰⁵ Jandjuk, Vladislav. Bělorusko. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Praha 2004, s. 48.

¹⁰⁶ Sahanovič, Hienadz; Šybieka, Zachar. Dějiny Běloruska. Praha 2006, s. 215.

referendu zvedla vlna odporu a konala se řada demonstrací a protestních akcí, Lukašenkovu pouť za třetím volebním obdobím ve funkci hlavy státu se zastavit nepodařilo. Ne nadarmo se říká, že „*Lukašenka z čela Běloruska nehodlá odejít a udělá pro to cokoliv*“.¹⁰⁷

---

¹⁰⁷ Nový, Petr. Nevyrovnané šance: Na co ukazují běloruské volby? *Mezinárodní politika*. 2001, r. 25, č. 10, s. 17.

3. Reflexe běloruského referenda konaného v roce 2004 v českém tisku

3.1 Informovanost čtenářů na stránkách denního tisku

3.1.1 Základní informace

Události 17. října roku 2004, tj. parlamentní volby a referendum, reflektovaly všechny sledované deníky, tj. Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladá fronta DNES (dále jen MF DNES) a Právo. Nejpodrobněji se problematice referenda z různých úhlů pohledu věnují Lidové noviny, jež jsou následovány Hospodářskými novinami a MF DNES. Na poskytnutí elementárních informací se zaměřuje deník Právo. Považujeme za důležité uvést, že reflexe referenda je neoddelitelně spjata s reflexí parlamentních voleb, neboť obě události byly časově propojeny.

Články situované zejména v zahraničních rubrikách deníků mají za úkol stručně a věcně informovat čtenáře o dění v Bělorusku se zdůrazněním fenoménu prezidentství autoritářského A. Lukašenky a jeho role v procesu celkového politického vývoje. Spolu s články jsou otištěny fotografie hlavy státu, aby bylo na první pohled zřejmé, kým jsou události v Bělorusku personifikovány. Celkové vyznění článků je spíše neutrální, autoři se snaží zachovávat objektivitu a primárně informovat, nikoliv hodnotit. Ani jeden z příspěvků se otevřeně nevyslovuje ve prospěch běloruského prezidenta. Redaktoři deníků nezacházejí do podrobností a vytyčují jen nejdůležitější okolnosti aktuálních událostí na pozadí historického vývoje posledních let. Otázky, jimž se denní tisk věnuje, by se daly shrnout do několika okruhů: nerovné podmínky předvolebního boje, diskriminace kandidátů opozice, manipulace s volebními výsledky, reakce mezinárodního společenství a pozorovatelů a následné protesty a demonstrace v ulicích Minsku. Kurzu všech ostatních článků se vymyká informace o násilné smrti běloruské novinářky Veraniky Čarkasavy.

Články bezprostředně reagující na události 17. října 2004, tj. většinou z 18. října, sdělují čtenářům okolnosti konání referenda a parlamentních voleb. Ve většině případů nechybí krátké uvedení do problematiky a zdůraznění délky funkčního období, po které je Lukašenka v Bělorusku u moci. Lidové noviny a MF DNES poskytují kromě aktuálních zpráv také zběžné informace o osobě A. Lukašenky, jeho soukromém životě a dosavadní politické kariéře včetně původu, koníčků a vztahu k autoritarismu.¹⁰⁸ Petra Procházková¹⁰⁹ z Lidových

---

¹⁰⁸ „Autoritativní styl vlády je pro mě charakteristický, vždy jsem to přiznával,“ prohlásil A. Lukašenka v roce 2003 (MF DNES. 19. 10. 2004, r. 15, č. 244, s. A/8).

novin se vrací na počátek devadesátých let minulého století a stručně mapuje cestu vládce k moci. Zajímavou samostatnou otázkou představuje titulování běloruské hlavy státu v tisku. Dimitrij Běloševský¹¹⁰ na stránkách Hospodářských novin neopomíná akcentovat povahu politického režimu v Bělorusku a postavení prezidenta, když tvrdí, že „prezident Alexandr Lukašenko vládne zemi nepřetržitě od roku 1994 a je obecně pokládán za posledního diktátora v Evropě“.¹¹¹ Rovněž redaktoři Lidových novin otevřeně užívají ve spojitosti s Lukašenkou označení „diktátor“, což anticipuje již titulek příspěvku *Běloruské referendum potvrdilo pokračování diktatury*.¹¹² Zmínka o „posledním evropském diktátorovi“ se objevuje napříč všemi periodiky a odráží celkový postoj české odborné veřejnosti k běloruskému státnímu uspořádání a formě vlády A. Lukašenky. V umírněnější formě bývá titulován jako „kontroverzní prezident“.

Všechny deníky stručně objasňují důsledky referenda pro běloruskou politickou scénu, což je ostatně klíčové sdělení analyzovaných článků. Základní informaci v sobě zahrnují již nadpisy jako například *Lukašenka může vládnout doživotně*.¹¹³ Nejčastěji zaznívá, že vlivem zrušení ústavní klauzule, která prezidentům umožňovala setrvat ve funkci jen dvě volební období v řadě, si Lukašenka v referendu zajistil teoretickou možnost být zvolen na neomezený počet volebních období. Jinými slovy, dosavadnímu prezidentovi se otevřela cesta k doživotnímu vládnutí, ačkoliv veřejně tvrdil, že o nic podobného cíleně neusiluje. „*Nechci být prezidentem celý život, jak tvrdí opozice*.“¹¹⁴ V reálu však dělal prezident, proslulý svou propagandistickou rétorikou, vše pro dosažení opaku.

Jak již bylo výše mnohokrát zmíněno, volby v Bělorusku neprobíhají podle pravidel ukotvených v demokratických zemích. Lukašenka zavedl pro hlasování vlastní pravidla v duchu dnes již klasické věty „*není důležité, kdo a jak volí, ale kdo a jak hlasy počítá*“.¹¹⁵ Český tisk v této souvislosti zdůrazňuje četné porušování demokratických principů volební soutěže a hlasování většinou označuje jako „sporné“ či dokonce „zfalšované“. Otázce falšování výsledků voleb se nejpodrobněji věnuje D. Běloševský v Hospodářských novinách. Svá tvrzení opírá o důkazy opozice, která odhalila hned několik případů porušení demokratického volebního procesu. Autor článku na základě těchto indicií rozebírá konkrétní případy nedodržení mezinárodních standardů. Podle slov předsedy opoziční Sjednocené

---

¹⁰⁹ Autorka je česká humanitární pracovnice a novinářka, zaměřující se na zpravodajství z oblastí válečných konfliktů; dlouholetá spolupracovnice Lidových novin.

¹¹⁰ Autor působí jako redaktor Hospodářských novin a týdeníku Respekt.

¹¹¹ Běloševský, Dimitrij. Volby byly zmanipulovány. Hospodářské noviny. 18. 10. 2004, r. 48, č. 203, s. 5.

¹¹² Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 3.

¹¹³ Tamtéž, s. 1.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 3.

¹¹⁵ Kysučan, Lubor; Machálek, Petr. Jak Lukašenka opět k moci přišel. Sedmá generace. 2004, r. 13, č. 12, s. 37.

strany Anatola Labiedzky řada voličů, zejména starších lidí, dostala již předvyplněné hlasovací lístky, na nichž bylo u referenda předem napsáno „ano“. Existenci těchto lístků potvrdila televize BBC, která získala jejich fotografie, na nichž jsou předávány starší ženě. V dalších sporných momentech figurovala státní média. Volby přenášely v přímém přenosu obě stanice běloruské státní televize, což je v demokratických zemích nepřípustné. Běloruská státní televize se na výsledcích referenda podílela klíčovou měrou. Skrze obrazovku vyjadřovali Lukašenkovi podporu celebrity, sportovci i matky, které právě porodily a chtějí pro své děti klidnou a stabilní budoucnost.¹¹⁶ Opozice se naproti tomu do médií prakticky nedostala. Za porušení ústavy a platných zákonů pokládá opozice také vysílání předvolebních spotů s A. Lukašenkou a jeho veřejné opěvování během samotného hlasování. Lidové noviny v této souvislosti dodávají, že odhady výsledků ve prospěch Lukašenky se objevily v médiích ještě před uzavřením volebních místností, což opět nahrává k pochybnostem ohledně zmanipulování hlasování. Zároveň upozorňují na existenci „volebního předkola“. Narážejí tím na fakt, že lidé mohli v některých oblastech hlasovat od úterý 12. října 2004. Již před oficiálním otevřením volebních místností v neděli 17. října tak volební účast činila 17,6 %.¹¹⁷ „*Jak jsme očekávali, úřady výsledky hlasování zmanipulovaly,*“ cituje MF DNES internetovou stránku opoziční organizace Charta 97.¹¹⁸

Příslušníci opozice byli navíc na mnoha místech vyhazováni z volebních místností. „*Provádět dotazování voličů, kteří právě opustili volební místnosti, bylo nemožné. Řada z tazatelů byla totiž okamžitě zadržena policií.*“¹¹⁹ Představitelé opozičních uskupení považovali výsledky volebního klání za předem jasné, přesto byli průběhem voleb a následnými represemi šokováni. Předsedkyně běloruské Ústřední volební komise Lidzija Jarmošyna však kontrovala, že k žádným větším porušením nedošlo a označila referendum i parlamentní volby v Bělorusku za platné. Jediný problém, s nímž se voliči podle předsedkyně potýkali, bylo příliš dlouhé čekání ve volebních místnostech. A jak to ve volebních okrscích kromě dlouhých front v onu neděli vypadalo? I o tom se zmiňuje Petruška Šustrová¹²⁰ na stránkách Lidových novin a krátce také MF DNES. Chodbami plnými provládních agitačních materiálů se šířila optimistická hudba, hlasující si mohli zakoupit pivo a ovoce levněji než v obchodě, na některých místech se konaly dokonce ochutnávky a pivo i káva byly k dispozici zdarma. Voliče se snažila nalákat k urnám i nabídka vodky za zlomek skutečné ceny. Zdaleka

¹¹⁶ Ve spotech zaznívala nadšená hesla jako například: „*Bělorusové volili pro naši krásnou budoucnost.*“ (MF DNES. 19. 10. 2004, r. 15, č. 244, s. A/8).

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Běloševský, Dimitrij. Volby byly zmanipulovány. Hospodářské noviny. 18. 10. 2004, r. 48, č. 203, s. 5.

¹²⁰ Autorka je známá česká publicistka a překladatelka, nositelka novinářské Ceny Ferdinanda Peroutky.

ne všichni přišli podpořit A. Lukašenku, zejména voliči mladších ročníků nad obdržným občerstvením filozofovali o změně a svobodě. Pokud někdo ze starších občanů potřeboval s hlasováním poradit, zástupci volební komise ochotně vysvětlili, jak na lístku zaškrtnout „pro“.¹²¹

Za zmínku stojí také vysoká účast voličů ve volbách, kterou na svých stránkách komentují Lidové noviny. K volebním urnám se dostavilo na 90 % hlasujících.¹²² Lukašenkovo setrvání ve funkci hlavy státu na základě výsledků provládní agentury Ecoom podpořilo 82 % oprávněných voličů. Dle slov D. Běloševského se této skutečnosti nelze divit, neboť účast byla často vynucená a organizovaná. Studenty svázely k volebním místnostem autobusy, vojáci museli nepochodovat k urnám v šicích. MF DNES na rozdíl od ostatních deníků zmiňuje kromě oficiálních výsledků i závěry pobaltské pobočky nezávislé organizace Gallup.¹²³

Noviny podávají základní informace rovněž o parlamentních volbách, které se konaly zároveň s referendem. MF DNES poskytuje čtenářům zprávu o složení běloruského parlamentního orgánu. V několika větách sděluje, že v rámci volební soutěže bylo ve hře 110 parlamentních křesel, o něž se ucházelo 332 kandidátů.¹²⁴ Většinou šlo o Lukašenkovy sympatizanty. Právo přichází s podrobnější informací, když na svých stránkách uvádí, že v zemi bylo otevřeno přes 6600 volebních místností a dalších čtyřicet v zahraničí. Množství číselných dat v článku uzavírá údaj o počtu zahraničních pozorovatelů v zemi, na regulérnost hlasování jich dohlíželo téměř 700.¹²⁵ Jednalo se o zástupce OBSE, Společenství nezávislých států a nezávislých organizací.

3.1.2 Reflexe následujících událostí

Reflexe událostí okolo referenda a parlamentních voleb nekončí bezprostředně po skončení jeho konání a vyhlášení výsledků. Stejně jako v případech všech předchozích parlamentních či prezidentských voleb vyvolal pochybný průběh hlasování a výsledky referenda v centru Minsku vlnu protestů a zatýkání demonstrantů. I tyto události našly své místo v zahraničních rubrikách všech sledovaných deníků.¹²⁶

---

¹²¹ Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 3.

¹²² Tamtéž, s. 1.

¹²³ Viz výše.

¹²⁴ Zde dochází k zásadnímu rozporu. Právo informuje, že o 110 poslaneckých křeslech se ucházelo 692 kandidátů, z nichž bylo zhruba 30 zástupců opozice (Právo. 18. 10. 2004, r. 14, č. 243, s. 8).

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Nejpodrobněji viz Právo. 21. 10. 2004, r. 14, č. 246, s. 7.

Hospodářské noviny z 22. října informují, že nepovolené demonstrace se konaly prakticky od prvního dne vyhlášení výsledků a pokračovaly v několika dnech následujících. Na rozdíl od minulých let neměly masový charakter. Protesty organizovalo opoziční hnutí Zubr, a ne samy opoziční strany, což mohlo způsobit nižší účast občanů.¹²⁷ Svou roli sehrál také strach a nedostatek informací o plánovaných akcích, do médií se samozřejmě nic nedostalo. Běloruská opozice svolala první setkání Lukašenkových odpůrců již na neděli 17. října 2004 večer. Dvě tisícovky většinou mladých aktivistů pořádková policie záhy rozehnala. Do protestních akcí se zapojilo všech pět stran opoziční koalice, nestály však v jejich čele. Dne 21. října se z Práva dále dozvídáme, že na úterní protestní demonstraci zatkla běloruská policie na padesát účastníků. Byla mezi nimi řada představitelů opozice, ale i domácí a zahraniční novináři. Vůdce opoziční Sjednocené strany A. Labiedzka musel být po zásahu milice hospitalizován s těžkým poraněním hlavy. Později vypověděl, že ho zbili příslušníci speciálních jednotek. K tomuto útoku skutečně došlo, zaznamenali jej i zahraniční novináři, jimž se zatýkání a zranění také nevyhnula. Reportér ruské televize NTV skončil po demonstraci s pohmožděnou tváří a přišel o kameru.¹²⁸

V Minsku byla zavražděna novinářka, hlásá titulěk článku v deníku Právo. Událost, která zdánlivě nesouvisí s referendem ani parlamentními volbami, vyšla v Právu 22. října.¹²⁹ Zavražděnou byla opoziční novinářka Veranika Čarkasava, pracující pro běloruská nezávislá média 15 let. Od května 2003 psala pro list Solidarnost'. Čarkasava byla nalezena mrtvá ve svém bytě v Minsku. Sloupek odhaluje, že vyšetřovatelé dosud nezveřejnili možný motiv činu. Není ani jasné, zda má úmrtí politické pozadí či nikoliv. O nevyjasněné smrti novinářky se zmiňuje též list Hospodářské noviny. Ze zprávy zde publikované vyplývá, že V. Čarkasava zemřela násilnou smrtí.

3.1.3 Zahraniční ohlasy na referendum publikované v českém tisku

Většina deníků otiskuje negativní reakce Západu na politické události v Bělorusku. Zpravidla se jedná jen o krátká oficiální vyjádření konkrétních institucí či zahraničních médií bez dalších detailů. O regulérnosti hlasování panovaly od počátku oprávněné obavy, což je z ohlasů patrné. Historická zkušenost z předchozích voleb i referenda z roku 1996 hovořila jasně a umožnila jisté události předvídat. Vždyť za vlády Lukašenky se nekonaly ani jediné volby, které by byly mezinárodně uznány a uskutečnily se v souladu s demokratickými

¹²⁷ Hospodářské noviny. 22. 10. 2004, r. 48, č. 207, s. 7.

¹²⁸ Právo. 21. 10. 2004, r. 14, č. 246, s. 7.

¹²⁹ Tamtéž, s. 1.

požadavky. Tato skutečnost je sama o sobě alarmující. S nedůvěrou sledovaly průběh voleb rovněž organizace na ochranu lidských práv. Není překvapivé, že zahraniční organizace označily ve svých závěrečných zprávách parlamentní volby a referendum za „frašku“. Kritice podléhal zejména fakt, že se do parlamentu podle oficiálních výsledků nedostal ani jeden opoziční kandidát. Jak píše MF DNES 19. října, řada nepohodlných (nezávislých) kandidátů byla vyškrtuta z volebních lístků předem, jiní zmizeli až během voleb. Deník publikuje vyjádření pozorovatelů OBSE, kteří hlasování označili za perfektní inscenaci od začátku do konce. I v jejich hodnocení se objevují slova jako podvod a manipulace.¹³⁰ Pozorovatelům bylo všemi dostupnými prostředky znemožněno monitorovat průběh voleb. Na mnoha místech neměli přístup do volebních místností, jejich dotazy byly ignorovány, kontakt s voliči narušován. „*Narazili jsme na neobvyklé množství překážek,*“ citují Hospodářské noviny vedoucí pracovní skupiny pro Bělorusko při OBSE Utu Zapf. V prohlášení OBSE se doslova uvádí: „*Hlasování v Bělorusku ze 17. října zůstalo značně pozadu za mezinárodními standardy a demokratickými normami.*“¹³¹ Vliv státní správy označila U. Zapf za dominantní na všech úrovních hlasovacího procesu.

Práci reportérů mezinárodních nezávislých médií ztěžovala všudypřítomná milice. V Lidových novinách se objevuje samostatný sloupek reflektující komplikace, s nimiž se osobně potýkal štáb České televize. Běloruské úřady bránily reportérům České televize v natočení reportáže o A. Michalievičovi,¹³² opozičním kandidátovi vyřazeném z volebního klání. Zpravodaj Miroslav Karas a kameraman České televize byli zadrženi policií, jež požadovala okamžité vydání natočeného materiálu. Materiál si policisté prohlédli a přikázali jej neprodleně smazat. Na pomoc museli přijít běloruští novináři a český štáb byl asi po hodině a čtvrt propuštěn.¹³³

Lidové noviny z 19. října citují reakci Evropské unie na referendum a souběžné parlamentní volby. „*S politováním konstatujeme, že hlasování nebylo svobodné a spravedlivé.*“¹³⁴ Podle mluvčí Evropské unie Emmy Udwin se další kroky ještě zvažují, jisté však je, že události přispějí k odcizení Běloruska a Unie. Nevyloučila ani případné sankce. Podobné prohlášení zaznělo i ze Spojených států amerických. Ve Spojených státech se podle

---

¹³⁰ MF DNES. 19. 10. 2004, r. 15, č. 244, s. A/8.

¹³¹ Hospodářské noviny. 19. 10. 2004, r. 48, č. 204, s. 6.

¹³² A. Michalievič, neúspěšný kandidát na prezidenta v pozdějších prezidentských volbách v roce 2010, byl kvůli účasti na povolebních protestních událostech krátce vězněn a později stíhán na svobodě. Dle svých slov byl vystaven mučení a tvrdému zacházení ze strany KGB. Následně tajně opustil Bělorusko a požádal o azyl v České republice. Byl mu udělen status politického uprchlíka. Bělorusko opakovaně usiluje o jeho vydání zpět do země (<<http://www.svobodnebelorusko.cz/aktuality/kgb-pozaduje-po-ceske-republice-vydani-michalievica>, 6. září 2011>).

¹³³ Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 3.

¹³⁴ Lidové noviny. 19. 10. 2004, r. 17, č. 244, s. 6.

MF DNES okamžitě zvažovaly dodatečné sankce a prostředky pomoci pro běloruskou opozici. Pouze Moskva v oficiálním prohlášení Lukašenku podpořila. Ruský ministr zahraničí dokonce označil volbu za poklidnou a transparentní a výsledky za vyjádření „vůle běloruského lidu“. Jako takové by měly být respektovány.

Právo z 19. října zveřejňuje komentáře polského listu Gazeta Wyborcza a ruského Kommersantu. Deník Gazeta Wyborcza zhodnotil dění na běloruské politické scéně následovně: „*Po celé dekádě Lukašenkovy vlády Bělorusy už nic nepřekvapí.*“¹³⁵ Zajímavé závěry přinášejí redaktoři ruského deníku Kommersant. Z událostí spojených s referendem usuzují, že Lukašenkovi už nestačí být jen prezidentem, ale touží vystupovat v roli otce národa.

A. Lukašenka si jako obvykle z mezinárodní kritiky nic nedělal. Jak se čtenáři mohou dočíst v Lidových novinách, poslal západním zemím následující odpověď na jejich výtky: „*Myslím, že máte svoje vlastní problémy a měli byste si je vyřešit.*“¹³⁶ Vítěz se nenechal negativními vnějšími reakcemi odradit a nadšené projevy plné optimismu zaplnily všechna média. „*Výsledky jsou úchvatné, žádná diktatura ani porušování lidských práv tu není, jsou to jen lži.*“¹³⁷

3.1.4 Ohlasy na referendum v České republice na stránkách tisku

Jak uvádějí Lidové noviny dne 18. října, referendum vyvolalo okamžitou reakci v České republice a dalších západních zemích. Protestní akci v Praze svolali běloruští emigranti před běloruské velvyslanectví nedaleko Trojského záměčku. Již v neděli 17. října se zde sešlo několik desítek lidí, kteří s transparenty v ruce a za doprovodu běloruských písní protestovali proti dění v Bělorusku. Demonstranti chtěli zaměstnancům velvyslanectví předat petici, v níž vyjádřili nesouhlas s výsledky referenda a parlamentních voleb. Nikdo z přítomných nepochyboval o tom, že hlasování bylo zmanipulováno. Dostavili se také zástupci organizace Amnesty International, kteří přinesli kus ostnatého drátu, jenž měl arch s podpisy doprovázet. Na výzvy nikdo z ambasády nereagoval. Menší protest se uskutečnil také před budovou Poslanecké sněmovny v Praze. Akci zde zorganizoval Svaz Bělorusů v zahraničí.¹³⁸

Významným aktem z politického hlediska byl dopis českého prezidenta Václava Klause adresovaný A. Lukašenkovi. Dopis neunikl pozornosti žádného ze sledovaných deníků.

¹³⁵ Právo. 19. 10. 2004, r. 14, č. 244, s. 10.

¹³⁶ Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 1.

¹³⁷ Lidové noviny. 19. 10. 2004, r. 17, č. 244, s. 6.

¹³⁸ Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 3.

Média o jeho existenci a obsahu informovala shodně 26. října 2004. Nejjobšrněji tento moment reflektují Hospodářské noviny a Právo. V případě známého obhájce lidských práv Václava Havla by podobný počin pravděpodobně nikoho nepřekvapil, jeho nástupce ve funkci hlavy státu České republiky byl však doposud k podobným aktivitám zdrženlivý. Václav Klaus neměl nikdy tendence komentovat události z oblasti lidských práv stejně angažovaně jako jeho předchůdce. Bylo to vůbec poprvé, kdy otevřeně kritizoval hlavu jiného státu. Klaus ve svém dopise vyjadřuje zneklidnění nad průběhem nedávných parlamentních voleb a referenda o změně ústavy. K sepsání dopisu ho vedly informace mezinárodních i běloruských pozorovatelů, kteří volby označili za zmanipulované a neregulérní. V. Klaus mimo jiné píše: „*To je nepřijatelné. Porušování základních občanských práv, pronásledování politické opozice a potlačování občanských protestů nemají v dnešní Evropě místo a vedou vaši zemi do mezinárodní izolace.*“¹³⁹ Vyzval k respektování základních demokratických zásad při budování svobodné společnosti. V souvislosti s porušováním občanských práv v Bělorusku si český prezident odmítl sednout vedle svého běloruského protějšku během oslav 300. výročí založení Petrohradu v roce 2003.

Část politologů hodnotí tento dopis jako významný krok. Klaus se připojil k Evropské unii i dalším osobnostem, které od začátku obviňují Lukašenkův režim z manipulace hlasování a represí vůči opozici. Ke stejnému postoji se ve svém prohlášení připojila česká diplomacie. Právo doplňuje stanovisko ministerstva zahraničních věcí, které vyjádřilo obavu, že současný běloruský režim mohl v hlasování uspět jen na základě hrubé manipulace s veřejným míněním i výsledky voleb a diskriminací představitelů opozice. „*ČR se bude aktivně podílet na přípravě dalších kroků EU směřujících k dodržování lidských práv v Bělorusku a postupné demokratizaci země.*“¹⁴⁰

Hospodářské noviny a Právo zajímal názor bývalého českého prezidenta Václava Havla, který se připojil ke kritickým ohlasům. Havel na konferenci Forum 2000 v Praze okomentoval dění v Bělorusku slovy: „*Dostalo se nám názorné ilustrace toho, jak totalitní či autoritativní režimy dáví občanskou společnost.*“¹⁴¹ Bělorusko je dle jeho slov poslední evropskou zemí, v níž vládne diktátorský režim.

---

¹³⁹ Právo. 26. 10. 2004, r. 14, č. 250, s. 3.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Právo. 19. 10. 2004, r. 14, č. 244, s. 10.

3.2 Komentáře, příspěvky, rozhovory

Komentáře a rozhovory k tématu běloruských událostí z října roku 2004 přinášejí v různé míře vlivné časopisy Respekt, Reflex, zpravodajský týdeník Týden a společensko-ekologický žurnál Sedmá generace. Prostor dostávají rovněž na stránkách denního tisku, zejména Lidových novin a Hospodářských novin. Odborný politologický článek na toto téma vyšel v revue Mezinárodní politika.

3.2.1 Deníky

Komentáře dvou známých novinářek Petrušky Šustrové a Petry Procházkové publikují na svých stránkách Lidové noviny. Obě redaktorky vyjadřují svůj postoj k Lukašenkovu mnohaletému „panství“, snaží se uchopit sled politických událostí na pozadí budování diktatury a zamýšlejí se na základě osobních zkušeností nad budoucími osudy Běloruska.

Zajímavý komentář Petrušky Šustrové s titulem *Co teď s Alexandrem Lukašenkem?* vyšel v Lidových novinách 22. října 2004. P. Šustrová ve svém článku zpochybňuje, že by výsledky referenda odrážely skutečné mínění a vůli běloruských občanů. Zároveň uvádí na pravou míru informaci, že ve volbách neuspěl ani jeden opoziční kandidát. V jednom volebním obvodu skutečně k vítězství kandidáta opozice došlo. Podle pravidel volebního zákona měl postoupit do druhého kola, úřady však volby v tomto obvodu anulovaly. To znamená, že se volby opakovaly a na podruhé vše dopadlo „dobře“, omyl byl napraven. Autorka se zamýšlí nad jednotlivými případy manipulace hlasování a přináší další důkazy, že volby byly skutečně jen tragikomickým divadlem.¹⁴² Jeden z moskevských novinářů obdržel dokument s výsledky z jednoho volebního obvodu ještě před jejich skončením. Sčítání hlasů v tomto okrsku trvalo pouhých dvacet minut a vyhlášené výsledky se lišily od údajů v dokumentu jen zhruba o deset hlasů. Skutečnost, že oficiální výsledky voleb byly napsány dopředu, nebyla žádným tajemstvím.

Redaktorka Lidových novin P. Šustrová si zároveň klade podnětnou otázku, jaká by měla být reakce Západu na zřejmý volební podvod. Následuje pasáž o aktuálních možnostech řešení situace. Autorka čtenáře seznamuje s návrhem polských poslanců. Seznam osob, jimž byl zakázán vstup do Evropské unie, by měl být podle nich rozšířen o další jména; jména lidí, kteří se přímo podíleli na falšování voleb, jako například předsedkyně Ústřední volební komise L. Jarmošyna. Další návrh počítal s nalezením a zmrazením případných

---

¹⁴² Šustrová, Petruška. *Co teď s Alexandrem Lukašenkem?* Lidové noviny. 22. 10. 2004, r. 17, č. 247, s. 11.

Lukašenkových soukromých kont na Západě a překonáním informační bariéry, již prezident během své vlády léta budoval. To předpokládá především vznik nezávislých médií, televize a rozhlasu, jež by vysílaly z území nacházejícího se mimo Bělorusko. Vzdělanost a rozhled mladých lidí by měly podpořit fondy Evropské unie a jimi financované stipendijní programy pro studenty. S tím souvisí také zrušení vízové povinnosti, či alespoň snížení poplatku za vízum, aby Bělorusové měli možnost snáze vycestovat ze země. Samozřejmě součástí demokratizačního plánu musí být rovněž podpora činnosti opozice.

Autorka dále varuje před nebezpečím, že Lukašenka zneužije represivních opatření mezinárodních organizací ke své propagandě s cílem přesvědčit Bělorusy, že Evropa se staví k zemi nepřátelsky a odmítavě. Mnoho lidí již uvěřilo, že „... v Bělorusku vládne klid a stabilita, zatímco okolní rozbouřený svět je zmítán nezaměstnaností a vojenským teroristickým násilím“.¹⁴³ Řada občanů má vlivem několikaleté propagandistické „masáže“ zcela zkreslené vidění světa i sebe sama. Lidé se obávají války, rozpadu dosavadních struktur a jistot, nezaměstnanosti, která podle zpráv běloruské státní televize drtí západní státy. Tato neinformovanost spojená s předsudky je však vzhledem k tomu, co se lidé mohou dozvědět z televize a dočíst z novin, zcela pochopitelná. Jak říká P. Šustrová, pomyslný ostnatý drát, jenž obepíná Bělorusko, neexistuje kvůli tomu, aby občany chránil před vstupem vnějšího nepřítele do země, ale aby naopak oni nemohli zemi příliš snadno opustit. To si mnoho z nich neuvědomuje.

Ve stejném duchu se nese příspěvek Petry Procházkové na stránkách Lidových novin z 18. října 2004, nesoucí název *Lukašenko vytvořil komunistický skanzen*. Dle jejího hodnocení vybudoval Lukašenka z Běloruska důstojného nástupce Sovětského svazu se všemi atributy, jako jsou disidenti, likvidace nezávislých sdělovacích prostředků, regulované ceny na potraviny, mezinárodní izolace a kult osobnosti.¹⁴⁴ Zmiňuje také jeden pozitivní výsledek prezidentovy vlády, což je nízká úroveň kriminality. Vzápětí ale dodává, že se jedná o průvodní jev všech totalitních režimů. Z článku válečné zpravodajky mimo jiné zaznívá princip úspěchu Lukašenky, tj. zamlčování všech negativních skutečností,¹⁴⁵ falzifikace pravdy a populistická rétorika neustále zdůrazňující zdánlivé úspěchy jeho vlády. Jeden z mála opozičních poslanců v dosavadním parlamentu Valery Fralov však vidí situaci odlišně,

---

¹⁴³ Šustrová, Petruška. Co teď s Alexandrem Lukašenkem? Lidové noviny. 22. 10. 2004, r. 17, č. 247, s. 11.

¹⁴⁴ Procházková, Petra. Lukašenko vytvořil komunistický skanzen. Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 3.

¹⁴⁵ Například cílené zamlčování reálného stavu běloruské ekonomiky.

když tvrdí, že „... těch deset let vlády Alexandra Lukašenky nic dobrého naší zemi nepřineslo“.¹⁴⁶

Dva rozhovory a jeden komentář, reflektující dění v Bělorusku, přinášejí Hospodářské noviny. Dotazovanými byli přední expert na Bělorusko z Ústavu zemí Společenství nezávislých států Alexandr Fadějev a pracovník brněnské skupiny Amnesty International ČR Petr Machálek.

První rozhovor z října 2004 se týká budoucnosti Běloruska. Fadějev se v odpovědích na otázku D. Běloševského snaží nastínit další směřování vnitřní politiky Lukašenky. Odhaduje, že současný prezident udrží svůj post i v budoucích prezidentských volbách, naplánovaných na rok 2006. Lze očekávat, že se hlava státu v následujícím období promění ve skutečného diktátora, který se nebude v ničem omezovat.¹⁴⁷ Fadějev se také zamýšlí nad tím, v čem tkví popularita Lukašenky. Důvodem jeho úspěchu může být jisté charisma, jímž disponuje většina dobrých populistů. Inspiraci pro svůj způsob vystupování a prezentace na veřejnosti hledal u známých světových politiků.¹⁴⁸ Na občany podle něj však nejvíc ze všeho působí Lukašenkova schopnost říkat to, co lidé chtějí slyšet. Veřejnost chce slyšet slova o míru, prosperitě a blahobytu. A toho dokáže prezident dokonale využít. Faktem zůstává, že má mnohem více přívrženců na venkově než ve městě. Městské obyvatelstvo je více vzdělané, má lepší přístup k informacím i povědomí o dění v zahraničí. Kde nezapůsobí vábivá rétorika, tam si Lukašenka vypomůže tvrdou silou a represemi. Poslední úvahy se točí kolem šancí běloruské opozice. Vyhlídky opozičních subjektů vidí Fadějev v příštích letech skepticky z důvodu nejednotnosti a fragmentovanosti. Závěrečná myšlenka vyznívá jednoznačně: „Až do svého pádu zůstane Lukašenka diktátorem do morku kostí. Kdo jezdí na tygru, nemůže totiž nikdy slézt. Byl by sežrán.“¹⁴⁹

Druhý rozhovor D. Běloševského s Petrem Machálkem, rovněž z října 2004, zprostředkovává pohled na události v Bělorusku očima nezávislého pozorovatele organizace na ochranu lidských práv Amnesty International. Machálek mohl sledovat nejen dění okolo referenda a voleb, ale také atmosféru demonstrací. Popisuje, jak fungoval celý systém dohlížení na volby. Pozorovatelé byli rozdělení do čtyř skupin: zástupci běloruské opozice, představitelé OBSE, vyslanci Lukašenky a poslední skupina, která neměla oficiální status pozorovatelů. Do poslední z nich spadl P. Machálek, akreditovaný pouze jako novinář.

---

¹⁴⁶ Procházková, Petra. Lukašenko vytvořil komunistický skanzen. Lidové noviny. 18. 10. 2004, r. 17, č. 243, s. 3.

¹⁴⁷ Je zajímavé, že A. Fadějev nesouhlasí s označením A. Lukašenky jako „posledního diktátora“ Evropy, které je rozšířené zejména na Západě. Hovoří o něm doposud jako o tvrdém autokratovi, což se však může změnit.

¹⁴⁸ Snažil se například kopírovat sportovní styl bývalého amerického prezidenta Billa Clintona.

¹⁴⁹ Hospodářské noviny. 18. 10. 2004, r. 48, č. 203, s. 5.

Přístup k informacím měl z této pozice značně ztížený. Dle osobní zkušenosti českého pozorovatele nebylo na první pohled znát, že by na probíhajících volbách bylo něco v nepořádku. Měl ale možnost dostat se blíže k volebním urnám, na nichž se skvěla výzva k hlasování pro Lukašenku, což ho zaujalo. Za nestandardní postup považuje také poznámky volebních komisařů u jmen jednotlivých hlasujících.

I v tomto interview redaktor ve svých otázkách naráží na roztržitost běloruské opozice. Tuto vlastnost opozičních kruhů Machálek potvrzuje. Ani vznik Lidové koalice Pět plus nedokázal na této skutečnosti nic změnit. Zdůrazňuje, že bez sjednocení nemá opozice proti Lukašenkovi žádnou šanci. Stejně jako Fadějev předpokládá, že Lukašenka v příštích letech výrazně přitvrdí. Do budoucna počítá i s rozpuštěním politických stran. Na konci rozhovoru podotýká, že je optimista a Lukašenka jednoho dne padne. Bude ale potřeba větší angažovanost Západu. *„Stále více Bělorusů si uvědomuje, že největším nepřítelem běloruského národa je právě jeho diktátor.“*¹⁵⁰

Komentář Zbyňka Petráčka¹⁵¹ *S Lukašenkem na věčné časy?* z března 2006 otiskly rovněž Hospodářské noviny. Článek byl publikován nedlouho před prezidentskými volbami v roce 2006, nicméně vrací se i k referendu, které dalo Lukašenkovi možnost vládnout neomezeně dlouho. Výsledky voleb v době vzniku komentáře nebyly ještě známy, Z. Petráček však ani na okamžik nepochyboval, kdo z nich vzejde jako vítěz. Stejně jako v předchozích článcích a komentářích, i v tomto autor volá po podpoře běloruské opozice a občanů západními zeměmi.¹⁵²

3.2.2 Společensko-politické časopisy

Ze sledovaných periodik otázku Běloruska nejkomplexněji komentuje týdeník Respekt. Dílčí komentáře menšího rozsahu, jež se nepouštějí do hlubších analýz problematiky, se objevují také v časopisech Týden, Sedmá generace a Reflex. Reflex se otázce referenda a voleb v samostatných komentářích a analýzách nevěnuje. Intenzita článků s běloruskou tematikou sílí až v roce 2006 v souvislosti s blížícími se prezidentskými volbami. Referenda a voleb se redaktoři dotýkají jen okrajově v rámci článků věnovaných pozdějšímu politickému vývoji.

---

¹⁵⁰ Hospodářské noviny. 22. 10. 2004, r. 48, č. 207, s. 7.

¹⁵¹ Autor je zakládajícím členem redakce týdeníku Respekt, zabývá se především zahraniční politikou.

¹⁵² Petráček, Zbyněk. *S Lukašenkem na věčné časy?* Hospodářské noviny. 16. 3. 2006, r. 50, č. 54, s. 9.

Krátce po referendu, přesně 25. října, vyšel v Respektu článek Václava Nekvapila¹⁵³ pod názvem *Báječná léta s Lukašenkem*. Autor si klade otázku, co bude s Běloruskem dál a jaká bude odpověď Evropy na nedemokratický politický vývoj. V úvodu komentáře Nekvapil zmiňuje neradostný osud, stíhající zemi v průběhu celého 20. století. Zároveň nevidí v blízké budoucnosti perspektivu zásadnějších pozitivních změn, neboť Lukašenka uspěl na dvou frontách zároveň, v referendu i parlamentních volbách. Za klíčovou osobu a Lukašenkovu pravou ruku označuje L. Jarmošynu, šéfku Ústřední volební komise. Tato žena disponuje všemi prostředky k dosažení Lukašenkových cílů. Jedním z jeho předvolebních přání bylo, aby v referendu získal podporu tří čtvrtin voličů, což se téměř přesně vyplnilo. Autor přináší fundovanou analýzu, jak Lukašenka tohoto výsledku dosáhl. Za nejsilnější nástroj manipulace považuje institut předčasného hlasování.¹⁵⁴ Občanům byly výměnou za předčasné hlasování nabízeny určité výhody.¹⁵⁵ Volební komise podle místopředsedy opoziční Běloruské lidové fronty A. Michalieviče otevřely již v pátek a sobotu volební místnosti a v případě, že některý z opozičních kandidátů obdržel více hlasů, než bylo žádoucí, byl pod nějakou záminkou z volebního klání vyřazen. Důvody vyřazení opozičních kandidátů byly různé, někdy až úsměvné. Jeden z kandidátů byl vyškrtnut proto, že se v přiznání příjmů spletl o 25 běloruských rublů (cca 0,25 haléřů).¹⁵⁶ Došlo též například k podstrčení střelné zbraně jednomu z opozičních kandidátů. Dalším „trikem“ bylo celkové zeštíhlení elektorátu ze 7,9 na 6,9 milionu registrovaných voličů kvůli jednoduššímu dosažení 50 % kvóra, které zaručuje platnost referenda. Pokud se vyškrtnutí voliči dostavili k volbám, hlasování jim bylo umožněno, neodrazilo se ale do oficiálních statistik. Kritice Nekvapil podrobuje také prorůstání volebního systému a státní administrativy. Členové volebních komisí byli v naprosté většině státními zaměstnanci, tj. podřízenými Lukašenky. Zastoupení opozice v komisích dosahovalo jen 3 %.¹⁵⁷

V neposlední řadě se komentář vrací rovněž k demonstraci svolané na 18. října, den po referendu a volbách. Projevy protestujících v centru Minsku přerušilo vysílání státní televize na obrovské reklamní obrazovce umístěné uprostřed Říjnového náměstí. Lukašenkova tvář v nadživotní velikosti si prostřednictvím zpráv našla cestu do samého epicentra shromážděných. Mezi demonstranty převažovali mladí lidé. Protestní akce ale nedosáhla masového charakteru. Speciální jednotky rozehnaly účastníky poměrně rychle. Autor článku považuje za hrubou chybu běloruského lidu, že sílu demonstrací nepodpořil hojnějším počtem.

---

¹⁵³ Český politolog, pracuje jako analytik Asociace pro mezinárodní otázky.

¹⁵⁴ Viz výše.

¹⁵⁵ Studenti mohli mít do konce týdne volno, pokud šli volit předčasně.

¹⁵⁶ Nekvapil, Václav. *Báječná léta s Lukašenkem*. Respekt. 2004, r. 15, č. 44, s. 10.

¹⁵⁷ Tamtéž.

Účast ani ne dvou tisícovek lidí považuje za tristní vzhledem k tomu, o jak hluboké porušení demokratických zásad šlo. Zároveň připomněl statisícové demonstrace z druhé poloviny devadesátých let.¹⁵⁸ Jedinou šanci pro Bělorusko vidí ve vytvoření stabilní, pevné a jednotné opozice. „Lze očekávat, že pokud se rozhádaná opozice nesjednotí a nezíská silnou podporu západu – především Evropské unie -, další léta s diktátorem Bělorusko neminou. Mohou-li Bělorusové odněkud získat naději na světlejší budoucnost, pak jediné z Evropy.“¹⁵⁹ Efektivnější podporu nezávislých iniciativ vytyčuje ve svém prohlášení jako jeden z hlavních budoucích úkolů také Výbor pro svobodné Bělorusko.

Na stránkách Respektu se objevuje také zajímavý článek Tomáše Vlacha¹⁶⁰ *Kdo zabil Veroniku Č.*, jediný svého druhu v českých periodikách, který se v březnu 2005 vrací k neobjasněnému úmrtí běloruské novinářky V. Čarkasavy a podrobně rozebírá okolnosti její smrti a průběh policejního šetření. Po vraždě novinářky následovaly negativní reakce běloruské nezávislé žurnalistiky a opozice, připojily se i světové novinářské organizace. Všichni požadovali důkladné a objektivní prošetření události. Policie skutečně věnovala medializovanému případu značnou pozornost a brzy přišla s prvními poznatky. Posoudit věrohodnost vyšetřování je však přinejmenším složité. Za hlavního podezřelého byl označen patnáctiletý syn Čarkasavy Anton.

Přítelkyně oběti vypověděla, že tato verze policie je naprosto nesmyslná, protože syn s matkou měli skvělý vztah. Jediný důkaz svědčící proti Antonovi, mimochodem dost pochybný, je signál z jeho mobilního telefonu, který zachytila anténa v blízkosti domu Čarkasavy krátce před činem. Antonovi přitížil rovněž fakt, že v době vraždy byl za školou, toulal se po nedalekém tržišti a neměl proto žádné alibi. Podle Antonova otce jednala policie se synem od počátku jako s hlavním podezřelým a to i přesto, že proti němu neměla žádné konkrétní důkazy. Na jeho oblečení nebyly ani po opakovaných expertizách nalezeny žádné stopy krve. Pokud by opravdu vraždil, těžko by se mu podařilo uchovat šaty v původním stavu, neboť vražda byla podle policie provedena zvlášť brutálním způsobem. „*Novinářka píšící pro nezávislé noviny v autoritativním Bělorusku byla zavražděna za nejasných okolností a prorožimní policie se snaží svést stopu na jejího syna – navenek to skutečně vypadá jako politická vražda.*“¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Je však důležité zdůraznit, že protesty v druhé polovině devadesátých let měly spíše materiální, a nikoliv politické pozadí.

¹⁵⁹ Nekvapil, Václav. Báječná léta s Lukašenkem. Respekt. 2004, r. 15, č. 44, s. 10.

¹⁶⁰ Redaktor působí ve zpravodajské agentuře Daroga.

¹⁶¹ Vlach, Tomáš. Kdo zabil Veroniku Č. Respekt. 2005, r. 16, č. 13, s. 11.

Časopis Sedmá generace publikoval v prosinci 2004 komentář Lubora Kysučana a Petra Machálka¹⁶² s názvem *Jak Lukašenka opět k moci přišel*. Hned v úvodu autoři bilancují svou roli nezávislých pozorovatelů během hlasování v Bělorusku, když tvrdí: „*Role nás, kteří jsme se těchto voleb účastnili jako pozorovatelé, spočívala pouze v tom, abychom konstatovali jednoznačný volební podvod.*“¹⁶³ Oba aktivisté měli možnost projet celou zemi, hovořit s lidmi, novináři i opozičními kandidáty. Na základě těchto zkušeností si vytvořili jasnou představu o fungování systému, který nazývají „skanzen nefalšované sovětské totality“.¹⁶⁴ Čím se podle nich Lukašenka snažil zapůsobit na voliče? Bizarní ideologií, v níž se kombinuje nostalgie po sovětské minulosti, pravoslaví, panslavismus i silácká autoritářská gesta oslavující skutky, jimiž Hitler v Německu zavedl pořádek.¹⁶⁵ Nedílnou součástí Lukašenkovy strategie bylo také veřejné systematické očerňování opozičních kandidátů. Autoři se zaměřují také na již zmíněné předčasné hlasování. Oficiálně bylo zavedeno proto, aby k urnám mohli přijít i voliči, kteří v den voleb nemohli. Úřady prezentovaly tento běloruský unikát jako mimořádně vstřícný krok k občanům a zároveň demokratický prvek. Ve skutečnosti se ale jednalo o jeden z nejsnadnějších nástrojů manipulace, ukrývající se v hávu propagandistických hesel.

Během předčasných voleb zažili oba pozorovatelé řadu neuvěřitelných příhod, o něž se s čtenáři podělili. V jedné z volebních místností v zapadlé vsi nedaleko ukrajinských hranic byl přítomen pouze jediný pozorovatel a jeden milicionář, což bylo v rozporu s pravidly. Když padla otázka, kde jsou ostatní členové komise, zazněla téměř školácká výmluva, že ostatní členové komise odjeli hasit požár a zachraňovat malé děti. Celý proces hlasování získává v jejich hodnocení přízvisko komedie. Další zkušenosti autoři načerpali z účasti na sčítání hlasů ve vesnici Astremečevo. Náladu po sečtení hlasů a vyplnění protokolů vystihli následovně: „*Zatímco v zemích, v nichž jsou volby aktem svobodného rozhodnutí, nikoliv politickým rituálem, si členové volebních komisí oddechnou tehdy, když všechna čísla skutečně souhlasí s počtem odevzdaných hlasů v duchu poctivého účetnictví, v Bělorusku je důvodem ke spokojenosti fakt, že se výsledky shodují s oficiálním zadáním z vyšších míst.*“¹⁶⁶ V závěru článku se čtenáři seznamují s úvahou autorů, že běloruský systém se rozloží buď zdola, úsilím občanů či zhroucením ekonomiky socialistického typu. Nedostatečná angažovanost Západu je zdůvodňována tím, že v Bělorusku se kromě rašeliny nenachází

¹⁶² Oba autoři se angažují v neziskovém sektoru. Účastnili se voleb v Bělorusku jako nezávislí pozorovatelé.

¹⁶³ Kysučan, Lubor; Machálek, Petr. *Jak Lukašenka opět k moci přišel*. Sedmá generace. 2004, r. 13, č. 12, s. 37-41. Dostupné také z <<http://www.sedmagenerace.cz/text/detail/jak-lukasenska-opet-k-moci-prisel>>.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

z hlediska mezinárodní politiky nic zajímavého. Bez pomoci západních zemí se však Bělorusko do budoucna neobejde. Tato myšlenka ostatně zazněla téměř ve všech článcích.

Komentář *Lukašenko na věčné časy* v časopisu Týden z října 2004 v podstatě sumarizuje nejdůležitější body průběhu voleb, které jsou popsány výše. I v tomto článku Daniela Rause¹⁶⁷ je akcentována role pravé ruky prezidenta L. Jarmošyny, která označila „*devadesátiprocentní účast za bezprecedentní a Lukašenkovo vítězství za elegantní*“.¹⁶⁸ Do kontrastu s tím, že se do parlamentu nedostal ani jeden zástupce opozice, staví autor společensky pozitivně vnímanou informaci o množství žen, které získaly ve volbách mandát. V poslaneckých lavicích totiž zasedly „celé“ tři desítky žen. Prezidentovo přání bylo v reálu naplněno dokonale, ať již hovoříme o volební účasti, počtu voličů hlasujících v referendu „pro“ či obsazení parlamentu, tj. žádná opozice, či vysoké zastoupení žen. To jen nahrává poznatkům opozice, že Lukašenka měl výsledky hlasování na stole už několik dní předem. D. Raus ve svém komentáři rovněž zpochybňuje průběh voleb, které probíhaly v atmosféře strachu. Konstatuje, že prezident se ani v dalších letech nebude chtít moci vzdát a má velkou šanci v následujících volbách znovu uspět. Tuto úvahu vtipně glosuje citací z lotyšských novin Diena: „*Lukašenkova touha věčně vládnout je závislá už jenom na jeho schopnosti věčně žít.*“¹⁶⁹ V článku se objevuje také zamyšlení nad Lukašenkovými zahraničními plány. Ty se na rozdíl od domácích cílů zatím příliš plnit nedaří. Západ ho ignoruje, sen o obnovení sovětského impéria se rozplynul. Podle autora by Lukašenka rád stanul v čele ruského Kremlu. K jeho smůle je však toto místo pevně kontrolováno Vladimírem Putinem, který si Lukašenku nepouští k tělu.

Pohled na běloruskou problematiku z jiného úhlu se čtenářům naskytuje v rozhovoru, který uskutečnila Natalia Sudliankova¹⁷⁰ s ruským politikem a tehdejším poradcem ukrajinského prezidenta Viktora Juščenka Borisem Němcovem. Interview s titulem *Lukašenko bude sedět s Miloševičem* vyšlo v časopisu Týden v říjnu 2005. V rámci rozhovoru srovnává B. Němcov běloruského prezidenta s Julijí Tymošenko, svého času premiérkou Ukrajiny. Tyto dva politiky podle něj spojuje silné charisma a obrovská touha po moci, jež formuje jejich charakter a morálku. Němcov doslova tvrdí: „*Tymošenko je superpopulistka, přitom levicová a radikální, a je pro zvláštní cestu Ukrajiny. Pro ni neexistuje žádná evropská cesta. Hlavní je, aby tomu velela.*“¹⁷¹ Dále se zamýšlí nad tím, zda je již běloruská společnost připravena na liberalizaci a jestli by bylo možné provést v Bělorusku obdobu ukrajinské „oranžové

¹⁶⁷ Autor působí jako novinář v Českém rozhlase.

¹⁶⁸ Raus, Daniel. *Lukašenko na věčné časy*. Týden. 2004, r. 11, č. 44, s. 99.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Šéfredaktorka časopisu Rusko v globální politice.

¹⁷¹ Sudliankova, Natalia. *Lukašenko bude sedět s Miloševičem*. Týden. 2005, r. 12, č. 44, s. 55.

revoluce“. Domnívá se, že by to bylo na úkor velkého množství životů nevinných lidí, protože Lukašenka je „mizera, který bude podvádět i střílet“.¹⁷² Reaguje také na výsledky referenda, které běloruskému prezidentovi otevřely cestu k setrvání v čele státu. Nejlepší by podle něj bylo, kdyby Západ a Rusko postupovaly proti Lukašenkovi jednotně. Ve společném postupu vidí jedinou šanci k odstranění prezidenta bez masakru mas. Revoluce není nutná. V závěru srovnává vývoj Ukrajiny a Běloruska v posledních letech. Na Ukrajině byla dle slov Němcova „oranžová revoluce“ možná, neboť zde ani za vlády prezidenta Leonida Kučmy¹⁷³ nebyla diktatura. Politický režim byl sice zkorumpovaný, ale nebránil existenci opozice. „Byla okleštěná demokracie. V Bělorusku není demokracie žádná.“¹⁷⁴

3.2.3 Odborná periodika

Jediný příspěvek na stránkách odborných periodik, který přímo reflektuje dění v období konání voleb a referenda, vyšel v časopise *Mezinárodní politika*;¹⁷⁵ jeho autorem je Lubomír Gombos.¹⁷⁶ Odborná politologická analýza, pojednávající o sporném referendu a politickém napětí v Bělorusku, nese název *Očekávat v Bělorusku politické změny prostřednictvím voleb je iluze*.

Autor se na počátku vrací k okamžiku vyhlášení referenda, které proběhlo 7. září 2004. Televize původně avizovala, že důvodem prezidentova projevu bude vyjádření soustrasti pozůstalým obětí z tragédie v Beslanu. Ve skutečnosti neměl Lukašenka žádný soustrastný projev v plánu. V krátkém proslovu se omezil na vyjmenování svých úspěchů z průběhu posledních deseti let a zároveň vyhlásil referendum, v němž občanům položí otázku, zdali podporují jeho třetí kandidaturu v řadě. Projev přenášely všechny čtyři běloruské televizní kanály, na náměstích jej promítaly obří obrazovky. Nikdo mu neunikl.

Opozice neměla prostor ani čas objasnit občanům, proč by se měli v referendu vyslovit proti návrhu. Naproti tomu státní propaganda byla všudypřítomná a na voliče vyvíjela velký tlak. „Lukašenka svou kampaň dlouhodobě stavěl na politické a ekonomické stabilitě, kterou za deset let své vlády podle vlastní interpretace dosáhl.“¹⁷⁷ Svě domnělé úspěchy vnucoval

---

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Působil jako prezident Ukrajiny v letech 1994-2005.

¹⁷⁴ Sudliankova, Natalia. Lukašenko bude sedět s Miloševičem. *Týden*. 2005, r. 12, č. 44, s. 55.

¹⁷⁵ Časopis vydává Ústav mezinárodních vztahů.

¹⁷⁶ Autor je absolventem politologie a etnologie na FF UK v Praze, přispívá do řady odborných i společensko-politických periodik.

¹⁷⁷ Gombos, Lubomír. *Očekávat v Bělorusku politické změny prostřednictvím voleb je iluze*. *Mezinárodní politika*. 2004, r. 28, č. 12, s. 20.

obyvatelstvu celých pět týdnů. Státní ideologie na lidi útočila nejen z televize a rádia, ale také všech sedmi státních deníků, které voličům radily, jak správně hlasovat „pro“.

Lidové hlasování bylo ohlášeno jako referendum o zrušení ústavního omezení, které umožňovalo vykonávat prezidentskou funkci jedné osobě jen ve dvou volebních obdobích jdoucích po sobě. Sporným momentem referenda byl fakt, že volební zákon nedovoluje, aby otázky týkající se volby nebo odvolání z funkce prezidenta republiky byly předmětem lidového hlasování.¹⁷⁸ Již samotný princip uskutečnění referenda je tedy z pohledu dodržení zákona značně problematický. Navíc byli voliči zbaveni práva nehlasovat v referendu. Existoval totiž pouze jeden voličský seznam pro parlamentní volby i referendum dohromady. Všichni ale dostávali automaticky dva hlasovací lístky. V praxi to znamenalo, že i když se volič rozhodl vhodit do urny pouze hlasovací lístek pro parlamentní volby, podle voličského seznamu se zúčastnil i referenda. Vznikal tak obrovský prostor pro manipulaci s hlasy pro referendum.

L. Gombos se v další části článku věnuje složení parlamentu po volbách.¹⁷⁹ Zároveň objasňuje dlouhodobý trend běloruské politiky. Politické strany ztrácejí smysl, neboť boj o moc a křesla v parlamentu se mezi stranami neuskutečňuje. Dokladem jsou výsledky voleb: „*Celkem 95 ze 107 poslanců nejsou členy žádné politické strany; pouze 12 poslanců jsou členy některé z politických stran, které podporují politiku Lukašenky.*“¹⁸⁰

Závěr analýzy se týká stavu běloruské politické opozice. Starou opozici Lukašenka izoloval nebo dostal do vězení, nové tváře se příliš neobjevují. Vstup do opozice s sebou nese řadu rizik jako například ztrátu zaměstnání. Zajímavým jevem je, že opozice prakticky postrádá zástupce střední generace, téměř veškeré aktivity od roznášení letáků po organizaci protestů zajišťují mladí lidé. Jakmile dospějí a ztratí iluze o možné změně, s opozicí se většinou rozcházejí. Velkou nevýhodou běloruské opozice je také absence osoby charismatického a vzdělaného vůdce, s nímž by se mohli voliči identifikovat.

Autor bez jakýchkoli pochybností prognózuje, že v prezidentských volbách 2006 Lukašenka zvítězí stejným způsobem, jako ve všech předchozích. Historický vývoj mu dal za pravdu.

---

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Statistické údaje uvádějí, že v dolní komoře usedne 31 žen, 45 odborářů, 7 vojáků. Mezi nejčastější zaměstnání patří funkce ředitelů, vedoucích pracovníků, hlavních inženýrů, vedoucích úředníků státní správy, vesměs šéfů sociálních odborů magistrátů měst (Tamtéž, s. 21).

¹⁸⁰ Tamtéž.

Závěr

Bělorusko, země blízka i vzdálená, prošlo v minulém století nejednoduchým společensko-politickým vývojem. Dlouhé období pod nadvládou Sovětského svazu, ztráta téměř třetiny obyvatelstva během druhé světové války a novodobý politický vývoj po nedemokratické linii jsou jen některé aspekty této složité cesty, která stále není završena.

Běloruská republika nenásledovala vývoj středoevropských zemí, jimž se po zhroucení východního bloku otevřela cesta k nezávislosti a svobodě. Proces tranzice, jímž s nejrůznějšími obtížemi a větší či menší úspěšností prošly ostatní postsocialistické státy, zde nemohl být demokratickou opozicí úspěšně zahájen. Po krátkém období běloruské parlamentní republiky se na politické scéně objevuje doposud téměř neznámý politik Alaksandr Lukašenka, muž, jenž vtiskl celé dekádě svou tvář a v podstatě celé období od poloviny devadesátých let do současnosti personifikoval. Prakticky nenajdeme v tisku článek o Bělorusku, který by nedoplňovala fotografie tohoto muže. Psal se rok 1994, když Lukašenka poprvé obsadil post prezidenta Běloruska.

A. Lukašenka od svého prvního zvolení pracoval na diskreditaci parlamentu a eliminaci opozice s cílem centralizovat moc a nastolit autoritativní režim. V období své vlády za tímto účelem vyhlásil tři celorepubliková referenda (v letech 1995, 1996 a 2004), jejichž prostřednictvím prosadil změny ústavy, směřující k posílení jeho moci. Referendum se stalo nedílnou součástí vlády a snadno zneužitelným institutem v rukou mocné hlavy státu. Za základní změny dosažené v referendech můžeme označit prodloužení funkčního období prezidenta z pěti na sedm let, transformaci parlamentu v bikamerální těleso či zakotvení možnosti kandidatury na prezidenta potřetí v řadě, jež tvoří osu této práce.

Rok 1996 byl s ohledem na konsekvence pro budoucí vývoj zlomový, neboť po uskutečnění referenda se Lukašenkovi podařilo zlomit odpor parlamentu, když rozpustil Nejvyšší sovět. Demokratická opozice byla bezmocná. Cesta k vybudování silného a centralizovaného politického systému s ústřední mocí prezidenta, disponujícího rozsáhlými pravomocemi, byla otevřená. Vývoj politického režimu neomylně pokračoval ve směru autokracie a hlava státu si postupně podmanila moc zákonodárnou, výkonnou i soudní.

A. Lukašenka se postu prezidenta nechtěl vzdát ani po vypršení dvou funkčních období. Toho však mohl dosáhnout pouze úpravou ústavního zákona, který třetí kandidaturu v řadě neumožňoval. Volba, jak toho dosáhnout, byla jasná. Jako nejvhodnější prostředek k dosažení aktuálního cíle se opět jevilo referendum, které se prezidentovi již v minulosti osvědčilo v realizaci jeho mocenských záměrů. Nezklamalo ani tentokrát. Lukašenka opět prosadil ústavní změnu a třetí kandidaturu proměnil v třetí volební období v řadě. Vše v atmosféře

strachu, za pomoci manipulace, lží, represí a porušování lidských práv. Použití těchto „pomocných prostředků“ je charakteristické pro celé období Lukašenkovy vlády.

Bělorusko je dle ústavy demokratickou neutrální republikou. Jak zřetelná diskrepance oproti reálnému stavu. A. Lukašenka do dnešních dnů prezentuje svou zemi jako demokratickou a snaží se všemi prostředky rozšířit zřejmou iluzi mezi běloruský lid i do zahraničí. S tímto faktem se musí vyrovnat také český tisk. Můžeme říci, že na svých stránkách této masivní propagandě nepodléhá.

Denní tisk problematiku referenda reflektuje, spíše však v elementární informativní rovině s cílem stručně a věcně seznámit čtenáře s děním v Bělorusku. Povaha článků je ve většině případů neutrální, autoři se zaujatosti či hodnocení situace vyhýbají. To ostatně úlohou těchto příspěvků není. Vedle článků čistě informativního charakteru se v denících objevují rovněž komentáře a rozhovory, čerpající z osobní zkušenosti redaktorů či autorů. Zde nabízejí i svůj úhel pohledu a nevyhýbají se ani negativnímu kurzu svých příspěvků. Jako velmi podnětné v této souvislosti připomeňme komentáře Petrušky Šustrové a Petry Procházkové. Druhá jmenovaná je známá humanitární pracovnice a bojovnice za lidská práva, což je z jejího článku patrné. Akcentujme rovněž existenci autorů, kteří se v českém prostředí problematice Běloruska dlouhodobě věnují, například Dimitrij Běloševský.

Z analýzy příspěvků v novinách dále vyplývá, že základní informace se převážně opakují a autoři využívají aktuální vyostřené politické situace ke stručné bilanci celkového dění v Bělorusku v posledních letech. V takovém shrnutí nemůže chybět zmínka o kontroverzním prezidentovi, který je hlavním hybatelem všech událostí, a jeho dosavadním vládnutím. Není bez zajímavosti, že většinou se o Bělorusku v denním tisku dočítáme jen v době zásadních politických zvratů. Důležité politické události zaznamenávají v různé míře všechny analyzované deníky bez výjimky. V době „relativního klidu“ ale články o Bělorusku téměř nenacházíme, což potvrzuje skutečnost, že český tisk není vůči této tematice netečný, zároveň jí však nevěnuje více pozornosti než považuje z novinářského hlediska za nutné.

Ve společensko-politických časopisech vycházely komentované články k problematice běloruského referenda spíše sporadicky a je patrné, že větší zájem vzbudily až události roku 2006, tj. následující prezidentské volby s třetí kandidaturou Lukašenky. Prostudované články oscilují mezi vhladem vystudovaného politologa Václava Nekvapila a kritickým až sarkastickým příspěvkem nezávislých volebních pozorovatelů Lubora Kysučana a Petra Machálka, jenž je plný osobních dojmů a zážitků z konání referenda. Lukašenkovo Bělorusko hodnotí značně negativně rovněž Zbyněk Petráček; redaktor zemi dokonce nazývá „noční můrou pro občany“. V časopisech se autorům otevírá větší prostor pro kritiku Lukašenkova

režimu a osobní pohled, což je možné v největší míře vycítit z příspěvku posledního jmenovaného. I z tematického hlediska nalézáme v časopisech větší rozptyl. Máme na mysli komentáře, v nichž je otázka referenda primární, až po příspěvky, jež se samotného referenda dotýkají jen okrajově. Napříč články zaznívá zejména aspekt porušování lidských práv v Bělorusku.

Čtenáři časopisu Mezinárodní politika se mohli seznámit s odbornou analýzou politologa Lubomíra Gombose. Příspěvek je svým charakterem ojedinělý, neboť ve sledovaném období, tj. v letech 2004-2006, žádný další odborný rozbor politické situace v období referenda v takovém rozsahu publikován nebyl. Můžeme konstatovat, že odborná periodika na tuto událost okamžitě nezareagovala.

České společnosti se na stránkách analyzovaných periodik dostalo o referendu v Bělorusku v roce 2004 poměrně kvalitních informací. Českému tisku lze však současně vytknout, že o Bělorusku neinformuje průběžně a komplexně v celé šíři, soustředí se zejména na politické mezníky a v jejich rámci krátké připomenutí „toho ostatního“. Bělorusko by si jistě zasloužilo větší pozornost.

Použité zdroje

Prameny

Deníky

Hospodářské noviny. 2004, 2006.
Lidové noviny. 2004.
Mladá fronta DNES. 2004.
Právo. 2004.

Společensko-politické časopisy

KYSUČAN, Lubor; MACHÁLEK, Petr. Jak Lukašenka opět k moci přišel. *Sedmá generace*. 2004, r. 13, č. 12, s. 37-41.
NEKVAPIL, Václav. Báječná léta s Lukašenkem. *Respekt*. 2004, r. 15, č. 44, s. 10.
RAUS, Daniel. Lukašenko na věčné časy. *Týden*. 2004, r. 11, č. 44, s. 99.
SUDLIANKOVA, Natalia. Lukašenko bude sedět s Miloševičem. *Týden*. 2005, r. 12, č. 44, s. 54-55.
VLACH, Tomáš. Kdo zabil Veroniku Č. *Respekt*. 2005, r. 16, č. 13, s. 11.

Odborné časopisy

GOMBOS, Lubomír. Běloruská cesta přeměn aneb jak se stabilizuje nedemokracie. *Politologická revue*. 2002, r. 8, č. 2, s. 75-99.
GOMBOS, Lubomír. Očekávat v Bělorusku politické změny prostřednictvím voleb je iluze. *Mezinárodní politika*. 2004, r. 28, č. 12, s. 20-21.
LITERA, Bohuslav. Bělorusko – země na rozcestí. *Mezinárodní politika*. 1994, r. 18, č. 7, s. 30-33.
MARIAN, Jan. Bělorusko čeká horký podzim. *Mezinárodní politika*. 2000, r. 24, č. 9, s. 22-24.
NOVÝ, Petr. Nevyrovnané šance: Na co ukazují běloruské volby? *Mezinárodní politika*. 2001, r. 25, č. 10, s. 17-18.
STUPAVSKÝ, Peter. Cesta nikam. *Mezinárodní politika*. 1999, r. 23, č. 8, s. 22-23.
VESELÝ, Luboš. Bělorusko pět let po zvolení Alexandra Lukašenka prezidentem. *Mezinárodní politika*. 1999, r. 23, č. 7, s. 26-27.

Diplomová práce

GOMBOS, L., *Vývoj politického systému v Bělorusku a Moldavsku v 90. letech 20. století*. Praha, 2004. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd.

Констытуцыя Рэспублікі Беларусь. Мінск: «Беларусь», 2008.

Sekundární literatura

BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004.

JANDJUK, Vladislav. Bělorusko. In: KUBÁT, Michal et al. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 36-59.

KUBÁT, Michal. Politické režimy – formy vlády. In: CABADA, Ladislav; KUBÁT, Michal et al. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 200-219.

LYAKHOVICH, Andrey. The Alternative Presidential Election in May 1999: Initiators, Campaign and Political Consequences. In: BULHAKAW, Valer (ed.). *The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election*. Warsaw: Analytical Group, 2001, s. 136-149.

LYAKHOVICH, Andrey. The Government and Opposition after the 1999 Alternative Presidential Election. In: BULHAKAW, Valer (ed.). *The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election*. Warsaw: Analytical Group, 2001, s. 150-158.

MARPLES, David R. History and Politics in Post-Soviet Belarus. In: KOROSTELEVA, Elena A.; LAWSON, Colin W.; MARSH, Rosalind J. (eds.). *Contemporary Belarus: between Democracy and Dictatorship*. London: RoutledgeCurzon, 2003, s. 21-35.

MIHALISKO, Kathleen J. Belarus: Retreat to Authoritarianism. In: DAWISHA, Karen; PARROTT, Bruce (eds.). *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 223-281.

Monitoring of Parliamentary Election and National Referendum in Belarus 2004. Minsk: Human Rights Center "Viasna", 2005.

PARKER, Stewart. *The Last Soviet Republic: Alexander Lukashenko's Belarus*. Victoria: Trafford, 2007.

SAHANOVIČ, Hienadz; ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

SILITSKI, Vital. Explaining Post-Communist Authoritarianism in Belarus. In: KOROSTELEVA, Elena A.; LAWSON, Colin W.; MARSH, Rosalind J. (eds.). *Contemporary Belarus: between Democracy and Dictatorship*. London 2003, s. 36-52.

ŘEZNÍK, Miloš. *Stručná historie států: Bělorusko*. Praha: Libri, 2003.

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000.

VAINIENE, Ruta et al. *Belarus: Reform Scenarios*. Warsaw: Stefan Batory Foundation, 2003.

YEKADUMAVA, Iryna. The Split in State Organs of Power as a Result of the Constitutional Crisis in November 1996. In: BULHAKAW, Valer (ed.). *The Political System of Belarus and the 2001 Presidential Election*. Warsaw: Analytical Group, 2001, s. 65-77.

ZAPRUDNIK, Jan. *Belarus: At a Crossroads in History*. Boulder: Westview Press, 1993.